

Diplomová práce
2012/2013

Josef Satoria

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

**FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY**

Kosmova kronika na základní škole
Diplomová práce

Bc. Josef Satoria

Učitelství pro 2. stupeň ZŠ, obor ČJ-Ov

Vedoucí práce: Mgr. Jiří Novotný

Plzeň 28. 3. 2013

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně pouze s využitím uvedených pramenů.

V Plzni, 28. 3. 2013

Josef Satoria

Poděkování

Tímto bych chtěl poděkovat vedoucímu diplomové práce Mgr. Jiřímu Novotnému za odborné vedení, užitečné rady a připomínky k mé práci.

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
Fakulta pedagogická
Akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Josef SATORIA**
Osobní číslo: **P11N0155P**
Studijní program: **N7503 Učitelství pro základní školy**
Studijní obory: **Učitelství českého jazyka pro základní školy**
Učitelství občanské výchovy pro základní školy
Název tématu: **Kosmova kronika na základní škole**
Zadávací katedra: **Katedra českého jazyka a literatury**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

1. Kosmova kronika jako součást dnes využívaných učebnic literatury a dějepisu (příp. občanské výchovy).
2. Terénní výzkum - využívání díla praktikujícími pedagogy a reflexe díla žáky základních škol.
3. Komparace získaných poznatků s apriorními teoretickými vstupy.
4. Akcent motivace a následných činností.
5. Vyvození závěrů týkajících se okolností "přivádějících" k literatuře a "odvádějících" od literatury.
6. Interdisciplinární vazby.

Rozsah grafických prací:
Rozsah pracovní zprávy:
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná**
Seznam odborné literatury:

LEDERBUCHOVÁ, L. *Literatura ve škole*. Plzeň : ZČU, 2010.
Kosmova Kronika česká. Praha : Svoboda, 1975.
TŘEŠTÍK, D. *Kosmas*. Praha : Svobodné slovo, 1966.
TŘEŠTÍK, D. *Počátky Přemyslovců*. Praha : Lidové noviny, 1997.
ŽEMLIČKA, J. *Čechy v době knížecí*. Praha : Lidové noviny, 2007.

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Jiří Novotný**
Katedra českého jazyka a literatury

Datum zadání diplomové práce: **28. listopadu 2011**
Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2013**

Doc. PaedDr. Jana Coufalová, CSc.
děkanka

Prof. PhDr. Viktor Viktora, CSc.
vedoucí katedry

V Plzni dne 11. ledna 2012

Obsah

1. Úvod	2
2. Teoretická část	3
2.1 Vymezení důležitých pojmů.....	3
2.2 Kosmova kronika	5
2.3 Život děkana Kosmy	8
2.4 Kosmova současnost	10
2.5 Kosmova společnost	12
2.6 Kosmas jako historik	13
2.7 Kosmovi následovníci	16
3. SHRNU TÍ	18
4. PRAKTICKÁ ČÁST	18
4.1 Žák druhého stupně jako čtenář	19
4.2 Učebnice používané na zkoumaných školách	20
4.2.1 Občanská výchova 6	21
4.2.2 Čítanka 7	22
4.2.3 Dějepis 7	23
4.3 Základní předpoklady	23
4.4 Dotazníky pro žáky	25
4.4.1 Výsledky dotazníku pro žáky	25
4.5 Porovnání dívky x chlapci	29
4.6 Dotazník pro učitele	31
4.6.1 Zhodnocení výsledků třetí otázky	34
4.7 Doplnující otázky pro žáky a učitele	34
4.8 Nástin použití Kosmovy kroniky v ostatních předmětech	35
5. ZÁVĚREČNÉ SHRNU TÍ VÝZKUMU	37
6. ZÁVĚR	40
7. CIZOJAZYČNÉ RESUMÉ	42
8. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	43

1. Úvod

Stěžejním důvodem pro výběr tématu mé diplomové práce je pozitivní vztah k historii, především ke Kosmovi a jeho kronice. Podobnou problematiku jsem zpracovával již ve své bakalářské práci, ale díky magisterské diplomové práci jsem získal mnohem více prostoru seznámit se s daným tématem hlouběji.

Práce je rozdělena na dvě části – teoretickou a praktickou.

Předmětem první části je excerpt základních informací o Kosmovi, jeho kronice, okolnostech vzniku kroniky a době, ve které Kosmas žil. Různí autoři mají na některé otázky týkající se této problematiky různé názory. Nekladu si za cíl nějakým způsobem s těmito názory polemizovat, spíše se budu snažit udělat si vlastní obraz o realitě Kosmovy doby. Celá řada věcí této excerpty spadá nejen do literárního bádání, ale přesahuje také do bádání historického. Zkusme se přesunout z 21. století do přelomu 11. a 12. století, kdy vznikalo námi zkoumané dílo, tak důležité pro naši historii. Někdy na konci druhého desetiletí 12. století začal Kosmas psát dílo, které nazval *Boemorum Chronica* (Kronika Čechů či Česká kronika). Vylíčil zde dějiny českého národa od bájných počátků, od příchodu Čechů do země, vznik českého státu a jeho dějiny až do své současnosti. Pero odložil nedlouho před svou smrtí. Poslední zápis je vztažen k roku 1125. Kosmova kronika vznikla z potřeby najít místo národa v historickém vývoji. Zároveň je důkazem existence české inteligence a rodícího se sebevědomí malého národa v srdci Evropy.

Druhou, stěžejní část své práce věnuji výzkumu. Kosmova kronika má své pevné místo ve výuce a mým záměrem je mj. ukázat na mezipředmětové vazby, které by umožňovaly efektivnější prezentaci poznatků o tomto díle. Dále se pokusím zjistit, zda žáci mají základní povědomí o tomto díle, což ale nebude základním pilířem výzkumu. Pro moji práci bude mít největší význam otázka směřovaná na zjištění zájmu žáků o zcela konkrétní témata zpracovaná v Kosmově kronice. Velmi důležitý je pro mne dotazník, který bude zacílen jak na žáky, tak i na jejich učitele. Jeho obsah se dotýká nejen předmětů přímo souvisejících s problematikou Kosmovy kroniky, ale i dalších. Důležité pro mne je, aby žáci reagovali přirozeně a neměli pocit zkoušení – při testování se jim pokusím

připravit příjemné prostředí. Neméně důležitou součástí praktické části je i opačný úhel pohledu. Důvodů, proč testuji i učitele, je několik. Prvním je otázka, zda vyučující mají představu o tom, co žáci znají, nebo jinak řečeno, co si z hodin odnášejí. Druhý důvod je možná ještě podstatnější – je jím záměr zjistit, zda učitelé vědí, jaké mají žáci preference a jak případně zapojit poznatky o Kosmově kronice do výuky ostatních předmětů. Tato konfrontace by mohla být přínosná pro obě dvě strany. Úspěchem bude, pokud se alespoň jeden vyučující zamyslí, jak by mohl svoji výuku zpestřit či obohatit o nové prvky.

V úvodu jsem velmi stručně nastínil smysl své práce a nyní si představme Kosmu, jeho kroniku a dobu, kdy vznikala, podrobněji.

2. Teoretická část

2.1 Vymezení důležitých pojmů

Kronika – „z lat. *cronica, chronica, chronicon, podle řec. chronos = čas, chronika = věci časové; raně středověcí vzdělanci užívali pro kroniku též označení *acta /series, summa / temporum*; termín sám je značně široký a rozkolísaný, neboť může kromě kroniky označovat jak anály, tak rozličné narativní texty; běžné žánrové prolínání kronik, análů a historií vede již ve středověku a v pozdním středověku zpravidla k promiskuitě označení – řada kronik je známa pod názvem historie či anály, resp. letopisy, což platí i opačně.*

V užším vymezení dějepisický žánr zejména středověké literatury, zachycující v chronologickém sledu – často se stručným komentářem – historicky zajímavé události. V širším středověkém pojetí každé epické dílo, které respektuje časovou osu – příběhová kronika.“¹

„Kronika – žánr literatury věcné, v němž se události, které autor hodnotí jako společensky důležité, zaznamenávají v časovém sledu. Kroniky patří mezi nejstarší literární památky, vedle hodnoty literární (jsou dokladem o vyspělosti jazyka a dobové

1 Mocná, D; Peterka, J. a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2004, s. 332.

poetiky) měly funkci historicko-naučnou, v tomto smyslu jsou i zvláštním druhem historické odborné literatury (např. latinská *Kosmova Chronica Boemorum* (Kronika česká), *Kronika stoleté války* Jeana Froissarta, *Kronika tak řečeného Dalimila*, *Kronika česká Václava Hájka z Libočan*). V umělecké literatuře je kronika i specifický kompoziční postup syžetový v epice, který motivy řadí chronologicky, bez ohledu na příčinnost vztahu mezi nimi. Kronika je i pojem v užším slova smyslu označující rodový příběh (ságu) – např. A. Jirásek, *U nás*; J. Galsworthy, *Sága rodu Forsytů*. “

„Kronika je literární dílo, jež vypráví o historických událostech delšího časového úseku. Autor je jen částečně současníkem událostí, o nichž vypráví. Nepopisuje události jednoho roku po druhém jako anály. Řadí látku systematicky, rozšiřuje ji, ohlíží se zpět. Často má určitou tendenci, projevuje se v ní i osobnost autora, jež už nebývá anonymní jako u análů. Kronika byla hlavním typem dějepisické práce ve středověku. Autory byly zpravidla osoby duchovní, většinou mniši v kláštěrech.“²

Letopisy (anály) – „(latinsky *annus* = rok, *nanalis* = týkající se roku) představují ranou formu dějepisné literatury. Letopisy zachycují prostě a jednoduše – bez úsilí o řád či vytríbenou formu – události, jež se zběhly v jednotlivých letech, postupně v časovém sledu, a nesnaží v nich hledat žádné hlubší souvislosti. První letopisy pocházejí už ze starověku, ve středověku se pěstovaly v kláštěřích, biskupstvích apod. A leckde se z nich vyvinuly kroniky.“³

Legenda – „Legenda znamená latinsky doslova „to, co má být čteno“. Původně to bylo nábožné čtení (obvykle životopis některého světce), jež se předčítalo v kostele o svátku nebo v klášterní jídelně při jídle. Během středověku se z těchto čtení vyvinul literární žánr veršované nebo prozaické epiky, který vypráví o životě, skutcích, zázracích a mučednické smrti církevních světců. Historicko-životopisné údaje se v legendě bohatě proplétají s různými zázračnými detaily, výplody autorovy fantazie – v tom se legenda stýká s mýtem a stejně jako mýtus se těšila velké oblibě. Z původně čistě náboženského žánru přešla do literatury světské a pronikly do ní též prvky lidového vyprávění. Naše středověká literatura je na legendy velmi bohatá. Už z 9. století pocházejí nejstarší staroslověnské

2 *Kosmova Kronika česká*. Praha: Svoboda, 1972, s. 226.

3 Karpatský, D. *Labyrint literatury*. Praha: Albatros, 2008, s. 258.

*legendy.*⁴

Senum fabulosa relatione – Kosmovo pojmenování dějin Čech, které poznal pouze z bájného vyprávění starců.

2.2 Kosmova kronika

Informace o Kosmově kronice pocházejí ze stati o Kosmově kronice, kterou napsala Marie Bláhová, a dále pak z knihy Kosmas od Dušana Třeštika.

Kosmova Kronika česká (Chronica Boemorum, v přesném překladu Kronika Čechů) je nejstarší česká kronika – kronika týkající se dějin Čechů. Původní text byl napsán latinsky (dnes se spíše používá český překlad) a jeho autorem byl Kosmas, který kroniku sepsal pravděpodobně v letech 1119 až 1125. Kronika stojí na úplném počátku české historiografie a je obecně považována za jedno z nejvýznamnějších literárních děl, které v českých zemích ve středověku vzniklo. Zároveň je jedním z nejdůležitějších historických pramenů pro poznání českého raného středověku.

Kosmovo dílo nelze stylově považovat za typickou kroniku. Autor sice zachoval chronologické řazení podle let, nicméně u určitých událostí spíše mladšího data se rozepisuje do dlouhých vyprávění, která rozsahem i stylem přesahují styl kroniky. Kosmova kronika se stala známou již brzy po svém vzniku, byla často opisována a stala se předlohou pro další pokusy zpracovat české dějiny po roce 1125.

Kronika je rozdělena do tří knih. Ke každé napsal Kosmas předmluvu, kterou vždy někomu věnoval. Kosmova kronika se počíná úvodem věnovaným proboštu mělnického kostela Šebířovi. Tomuto váženému muži věnoval Kosmas, jak sám říká, své „*stařecké bláhovosti*“.⁵ „*Kosmas hledal, co by mu věnoval příjemného, co zábavného, ale nenalezl nic, co by bylo tak směšné jako jeho dílko.*“⁶

Tato slova nám napovídají, že Kosmas byl k sobě velmi kritický.

V předmluvách jeho kroniky se objevuje pro středověk typická kumulace topoi, což byly ustálené obraty – často knižního původu – využívané po celý středověk. Jednalo

4 Karpatský, D. *Labyrint literatury*. Praha: Albatros, 2008, s. 257.

5 *Kosmova kronika*. Praha: Svoboda, 1972, s. 6.

6 tamtéž. s. 6.

se vlastně o fráze, které byly autory různě obměňovány (aktualizovány). Topoi například charakterizovaly autorovu pokoru, v řadě případů se spisovatelé obraceli na panovníka nebo biskupa s žádostí o podporu.

Po prologu k proboštu Šebířovi následuje druhá předmluva, věnovaná důvěrnému Kosmovu příteli, mistru Gervasiovi, moudrému a vzdělanému muži. Kosmas v předmluvě říká: „*Až dostaneš tento lístek, věz, že jsem Ti poslal českou kroniku. Ač není žádným půvabem slovesného umění uhlazena, nýbrž prostě a jakous takous latinou sepsána, rozhodl jsem se dáti ji přezkoušeti Tvé obzvláštní rozumnosti, aby byla podle Tvého důvtipného soudu buď vůbec zavržena, že by ji nikdo nečetl, buď, uznáš-li ji za vhodnou ke čtení, aby byla brusem Tvého zkoušení dříve bezvadně vybroušena, anebo spíše, oč ještě více prosím, znova od Tebe lepší latinou vypracována.*“⁷ Kosmas Gervasia ještě prosí, aby si vzal do ruky škrabátko, křídu a pero a vyškrabal to, čeho je příliš mnoho, a přidal, co schází.

Kosmas počíná své vypravování od prvních obyvatelů české země. Poté uvádí, „*co poznal z báječného podání starců*“⁸, aby prý pověsti neupadly v zapomnění.

Tato vyprávění Kosmas literárně zpracoval a vyzdobil výpůjčkami z antické a středověké literatury. Pověsti mohl Kosmas skutečně převzít z ústní tradice, nebo je možná sám vytvořil. To už se dnes nedovíme. První kniha obsahuje české děje až do času Břetislava I. (kníže český, 1034–1055), syna knížete Oldřicha (kníže český, 1012–1033; 1034). Kosmas datuje události od času Bořivoje, prvního křesťanského knížete. Do té doby si netroufal události časovat, protože nenašel oporu v žádné kronice.

Druhá kniha popisuje události od nastoupení knížete Břetislava I. do nastolení Břetislava II. (Břetislav II., kníže český, 1092–1100), tj. do roku 1092. K této druhé knize napsal Kosmas opět předmluvu, která byla tentokrát věnována Klimentovi, opatu břevnovského kláštera. Jemu Kosmas poslal první i druhou část kroniky. Kosmas Klimentovi píše: „*Račiž svatý svůj ret v tom chudém nápoji smočit.*“⁹ Dále ještě Kosmas dodává: „*Přečti si tato má dílka, smyslem dětinská, slohem selská.*“¹⁰ Cokoli by Kliment nepovažoval za vhodné, má opravit.

7 *Kosmova Kronika česká*. Praha: Svoboda, 1972, s. 7.

8 tamtéž, s. 7.

9 tamtéž, s. 75.

10 tamtéž, s. 75.

Druhá kniha Kosmovy kroniky by měla být mnohem hodnověrnější než kniha první, neboť Kosmas už částečně byl současníkem událostí, které jsou tu popisovány.

„Třetí kniha pokračuje v líčení českých dějin od roku 1093 do smrti knížete Vladislava I. (kníže český 1109–1117; 1120–1125) v dubnu roku 1125, kdy ji Kosmas ukončil. Podle dochovaných rukopisů je celá kronika věnována mělnickému proboštu Šebířovi. Není však vyloučeno, jak se domnívají někteří historikové, že věnování patří ke třetí knize a omylem se při opisování dostalo před celou kroniku.“¹¹

Poslední kniha líčí události Kosmovi současné. K této části napsal Kosmas jakousi omluvu, v níž promlouvá ke čtenáři a uvádí, že „užitečnější jest, abychom docela pomlčeli o nynějších lidech nebo časích, nežli abychom mluvíce pravdu – a pravda vždy plodí nenávisť – neměli z toho nějakou škodu“.¹² I přesto však něco zaznamenává o skutečích svých současníkům.

„I po skončení třetí knihy Kosmas neodolal pokušení doplnit ještě další události a připojil ke své kronice ještě dodatky o nastoupení knížete Soběslava I. (kníže český, 1125–1140), o smrti císaře Jindřicha IV. aj. V některých rukopisech je tento krátký úsek označen jako kniha čtvrtá.“¹³

Kronika byla definitivně zakončena anonymním záznamem o autorově smrti. „Vězte všichni v Kristu věřící, že skladatel této kroniky Kosmas, ctihodný děkan kostela pražského, zemřel dne 21. října téhož roku, v němž byl, jak známo, kníže Soběslav povýšen na stolec.“¹⁴

Kosmas byl dobrým znalcem středověké a antické literatury. Při psaní kroniky čerpal z různých pramenů. Jak z domácích¹⁵, tak z cizích. Co se týká těch zahraničních, literární a stylistickou oporou mu byla především kronika opata kláštera v Prümü, Reginona – Regino z Prümü, německý kronikář († 915).

Zajímavé je, že „Kosmas přesně rozlišoval mezi dobou historickou – tedy tou dobou, pro kterou měl spolehlivé prameny – a dobou báječnou, pro kterou disponoval pouze bájným podáním starců“.¹⁶ Ve starším období se můžeme setkat s určitými

11 *Kosmova Kronika česká*. Praha: Svoboda, 1972, s. 229.

12 tamtéž, s. 141.

13 tamtéž, s. 230.

14 tamtéž, s. 209.

15 tamtéž, s. 35.

16 Třeštík, D. *Kosmas*. Praha: Svobodné slovo, 1966, s. 102.

nepřesnostmi, zejména chronologickými. Doba Kosmovi současná by pak měla být nejspolehlivější.

Kosmova kronika byla ve středověku často opisována a někdy doplňována o novější údaje. Tak vznikla její pokračování: Kanovník vyšehradský, Mních sázavský a i mladší pokračování až do sklonku 13. století. Vedle toho byla pramenem i pro díla pozdějších kronikářů, například pro tak řečeného Dalimila. Je známo patnáct rukopisů Kosmovy kroniky (Budyšínský, Brněnský, Lipský, Karlovský, Drážďanský, Vídeňský, Štrasburský, Mnichovský, Stockholmský, opis téhož rukopisu ze 16. století uložený v Národní knihovně ve Vídni, Rukopis pražské kapituly, Fürstenberský, Roudnický, Muzejní, Břevnovský). Některé z nich však již byly zničeny. Původní Kosmův rukopis se nedochoval. Není tudíž ani přesně známo originální znění Kosmova textu.¹⁷

2.3 Život děkana Kosmy

Kapitola o životě děkana Kosmy je čerpána z knihy *Kosmas: studie s výběrem z Kosmovy kroniky*.¹⁸

„Curriculum vitae“ nejstaršího českého kronikáře, děkana pražské kapituly Kosmy, by obsáhlo sotva jednu stranu. O jeho životě se zachovalo jen velmi málo zpráv, a kdybychom neměli k dispozici jeho kroniku, věděli bychom pouze, že člověk toho jména žil a působil v Praze koncem 11. a počátkem 12. století. Také to, co se o něm dozvídáme z kroniky, je jen málo výmluvné. Psát jeho životopis se tedy zdá předem ztraceným úkolem.

Za autora mluví jeho dílo. V tomto případě to platí dvojnásob, neboť všechny naše vědomosti o Kosmovi pocházejí z jeho kroniky. Jsme zcela odkázáni na nečetné zmínky, které mimoděk sám v textu učinil. Jedinou výjimkou je stručný přepis o jeho smrti. Interpretace první české kroniky přitom nemalou měrou závisí také na tom, jaký celek se historikům podaří z těch několika nejednoznačných útržků poskládat. Kosmas se dožil velmi vysokého věku – 80 let. Víme, že zemřel 21. října 1125, že měl manželku Božetěchu

17 *Kosmova Kronika česká*. Praha: Svoboda, 1972, s. 228–234.

18 Třeštík, D. *Kosmas: studie s výběrem z Kosmovy kroniky*. Praha: Melantrich, 1972, s. 7-8.

a syna Jindřicha. Když se Kosmas v roce 1125 zmiňuje o svém vysokém věku, říká také, že kdysi studoval v Lutychu pod mistrem Frankem. Starobylá a slavná škola při katedrále sv. Lamberta v Lutychu (v dnešní Belgii) patřila k tomu nejlepšímu, co tehdejší Evropa mohla po vzdělání toužícím nadaným jinochům nabídnout. Je pozoruhodné, že už od 10. století existovaly mezi Prahou a Lutychem živé kulturní styky. „*Jak dlouho byl mimo Čechy, je těžko zjistit, nejpravděpodobněji se však vrátil až někdy mezi léty 1082–1091.*“¹⁹ V roce 1091 ho totiž již můžeme vidět v průvodu pražského biskupa. Jak a kdy se stal členem kapituly, nevíme. Kněžské svěcení přijal až roku 1099, a to byl již ženatý.

Jeho poznámky o sobě samém však nejsou jasné a vyvolávají řadu spekulací. To se týká například jeho věku. Ve 3. knize v 59. kapitole o sobě Kosmas mluví jako o osmdesátiletém starci. „*Vždyť ty, jež nikdy nestárneš, neustáváš mne, starce, pokoušet k jinošským studiím (...) Kéž by mně, již osmdesátiletému, Bůh vrátit chtěl ta minulá léta...*“²⁰ Toto tvrzení o sobě samém je ovšem v rozporu se zmínkou z roku 1074 (v knize 2., kapitola 34). V tomto roce o sobě Kosmas mluví jako o žákovi pražské školy. Této nesrovnalosti si jako první povšiml už G. Dobner, ale rozvinula se celá řada teorií, jak je to vlastně s údaji o jeho věku. „*Dalším sporným bodem Kosmova životopisu je otázka, zda byl otcem Jindřicha Zdíka.*“²¹ I tento nejasný bod rozvířil řadu spekulací a teorií.

Naštěstí však o člověku nesevčí jen jeho životopis, jeho zápas o chléb vezdejší, nýbrž i jeho boje myšlenkové, v nichž se vyrovnával s okolním světem. Svědectvím tohoto života pak je dílo, které Kosmas zanechal. Takovýto život je pro nás také mnohem cennější než i nejpodrobnější životopis, protože konec konců v minulosti hledáme totéž, co hledáme při poznávání svých současníků; jejich postoj k hodnotám, ke společnosti, k světu. Chceme poznat lidi, kteří v jiných podmínkách a jinými způsoby bojovali za ideály a hodnoty, které mohou – ovšem také nemusí – být totožné s našimi.

Poznat Kosmův myšlenkový svět je ovšem velmi obtížné. Každé poznání srovnává dosud neznámé se známým, toho známého je však v Čechách Kosmovy doby mizivě málo. Naštěstí se Kosmův svět neomezoval jen na Čechy; jako intelektuál své doby byl Kosmas svázán mnohými pouty s celou tehdejší evropskou vzdělaností. Tu ovšem známe již

19 Třeštík, D. *Studie k počátku dějepisectví a politického myšlení*. Praha: Academia, 1968, s. 43.

20 *Kosmova Kronika česká*. Praha: Svoboda, 1972, s. 206.

21 Třeštík, D. *Studie k počátku dějepisectví a politického myšlení*. Praha: Academia, 1968, s. 40.

mnohem lépe a může proto pro nás být pozadím, na kterém si můžeme Kosmovu osobnost umístit, aby vynikla plasticky. Proto je tématem našich úvah vlastně myšlenkový svět, posuzovaný z hlediska vývoje evropské vzdělanosti v raném středověku. Nepojednávají tedy ani tak o děkanu pražského kostela na počátku 12. století, jako spíše o „intelektuálovi“ raného středověku, snaží se ovšem, aby tím ani „česká“ stránka Kosmovy osobnosti, jeho angažovanost v domácích, českých problémech, nebyla zatlačena do pozadí.

Mnohé z toho, oč Kosmas bojoval, je nám úplně cizí, avšak způsob, jakým to činil, způsob, jakým zvládal a překračoval možnosti – při prostředcích, které měl k dispozici – nic na své životnosti za více než osm století neztratil.

2.4 Kosmova současnost

Informace o době, v níž Kosmas žil, z monografie Dušana Třeštíka.²²

Kosmova současnost tedy zahrnuje léta mezi rokem 1100 (nebo 1110) až do roku 1125, tedy období od smrti Břetislava II. až do smrti autorovy. Byly to časy velmi bouřlivé a v mnohém krizové. Příčiny této krize se zdají dnešnímu člověku malicherné; šlo prostě o to, že vládnoucí rod Přemyslovců se náhle nebývale rozrostl a tím vzrostl počet kandidátů trůnu.

Kosmova současnost byla tedy dobou krize českého státu – dobou, kdy se to, čeho bylo dosaženo dříve, octlo ve vrcholném nebezpečí. Ohrožena nebyla pouze jednota českého státu, nýbrž i jeho samostatnost, neboť domácí boje přímo vedly k četným zásahům sousedů do českých záležitostí.

Stejně jako i v jiných zemích vyvolávaly domácí boje silnou opozici u těchto složek společnosti, které jimi přímo trpěly – především u církve, avšak i aristokracie. Volání po míru a klidu v zemi bylo jistě v Kosmově době aktuálnější než kdykoliv předtím. Není jistě náhodou, že nedlouho po Kosmově smrti se heslo míru, který má zabezpečovat panovník, objeví na pečeti knížat. Toto vše si Kosmas uvědomoval a žádný čtenář jeho kroniky nemůže pochybovat o tom, že tím skutečně trpěl. Zdá se, že právě úvahy o neutěšeném osudu české země ho přivedly k úmyslu napsat kroniku Čechů, v níž by svým současníkům

22 Třeštík, D. *Kosmas*. Praha: Svobodné slovo, 1966.

ukázal slavné činy jejich předků. Středověká historie, stejně tak jako ta současná, chtěla být živým příkladem a vyzváním pro současnost. Není jistě náhodou, že právě největší historická díla vznikala v obdobích, která rozhodně nebyla obdobími rozkvětu. Zrovna tak jako dosud největší koncepce dějin českého národa – koncepce Františka Palackého – vznikala tehdy, kdy šlo o národní bytí nebo nebytí, vznikala i první „*koncepce*“ českých dějin – koncepce Kosmova – v dramatické krizové době.

Je velmi obtížné shrnout Kosmovu představu českých dějin do několika slov. Jisté je, že klíčový význam v ní mají počátky: příchod Čechů s jejich praotcem do liduprázdné země, což znamenalo, že česká země je plnoprávným vlastnictvím Čechů jako jejich prvních obyvatel. Volba prvního panovníka, při níž, jak uvidíme, se „*lid*“, tj. Čechové, vzdal své svobody a odevzdal se do rukou knížeti a celému jeho rodu na věčné časy, měla stejně základní význam. Dokazovala odvěká práva Přemyslovců na vládu, přičemž prý už Přemysl ustanovil, že jen jeden člen z rodu má vždy vládnout – zásada jednolády tedy byla také posvěcena. Vlastním tvůrcem českého státu byl podle Kosmy Boleslav II. (kníže český (967/972–999), který rozšířil české panství „*až k horám za Krakovem, jež slovou Tatry*“²³. Jeho důstojným následovníkem byl Břetislav I., především proto, že slavně rozšířil české panství i na Polsko (jak Kosmas nesprávně tvrdí). Vratislav I. (kníže 1061–1085, český král 1085–1092), první český král, nenašel v Kosmových očích milosti, kronikář mu nemohl odpustit jeho spor s bratrem – biskupem Jaromírem (pražský biskup 1067–1090) – ačkoliv i k Jaromírovi se stavěl značně kriticky. Stranil spíše otevřeně Vratislavovu synovi, Břetislavu II. Tak se stalo, že období největší mezinárodní slávy Čech za Vratislava se u Kosmy téměř neodrazilo.

Jeho hrdinou se nestal Vratislav, nýbrž Břetislav II, „*vynikající hvězda v celém kruhu knížat*“²⁴. S Břetislavem byly jistě i spojeny nejlepší vzpomínky starého kronikáře, jeho doba byla pro něho „*starými zlatými časy*“, nikoli však jen z důvodů osobních, nýbrž z důvodů, které jsme si výše připomněli: až do Břetislava II. byly české poměry uspořádané, knížata ještě nebojovala mezi sebou tak jako v současnosti, v Čechách byl mír a jejich postavení ve světě bylo úplně jiné než v Kosmově době. Poláci byli poplatníky Čechů a císař neměl právo požadovat na Čechách více, než mu právem náleželo – pouhý

23 *Kosmova Kronika česká*. Praha : Svoboda, 1972, s. 42-45.

24 *Kosmova Kronika česká*. Praha : Svoboda, 1972, s. 139.

tribut, ustanovený prý již Karlem Velikým.

Klíčem ke každému velkému historickému dílu není minulost, nýbrž současnost; je tomu tak i u Kosmy – pro svou současnost, proto, že ji chtěl změnit, psal svou kroniku, proto se vystavoval i osobnímu nebezpečí hrozícímu mu pro jeho kritický postoj k současníkům, nebezpečí, jehož si byl plně vědom.

2.5 Kosmova společnost

Změny, které se udály ve společnosti během závěrečné fáze stabilizace přemyslovského státu, byly velice výrazné. Nejbližší okolí knížete již zdaleka nepřipomínalo onu prostou družinu, vázanou ke svému pánovi bezprostředně a přímo přísahou věrnosti a vzhlížící k němu jako ke svému otci a živiteli. V 11. století sídlil na Pražském hradě skutečný dvůr, v jehož čele stál někdy tzv. palatin. Další zemské úřady vykonávali kancléř (šéf panovníkovy kanceláře a zřejmě též protokolu), knížecí komorník (správce knížecích důchodů) a zvláštní postavení zaujímal i purkrabí Pražského hradu.²⁵

Kronikář Kosmas, který nejspíše psal svoji kroniku v letech v prvním čtvrtletí dvanáctého století, zachytil mnoho jmen vyskytujících v okolí knížete. Můžeme tedy říci, že společnost 12. století se sestávala především z mužů, ženy účinkovaly v příbuzenských soustavách výhradně jako udržovatelky rodové posloupnosti a předavatelky moci a vlivu. Prosazovala se tu zásada, že žena nemá disponovat prostředky k obživě, ovšem krom osobního majetku; je-li svobodná, živí ji otec, je-li vdaná, stará se o její výživu manžel. Předpokládá se, že osoby z knížecího okolí žily z podílu na důchodech, vybíraných jménem knížete od obyvatelstva. V podobných společnostech zpravidla převažoval mužský étos se silnými vztahy mezi otci a syny a velmi vysokým hodnocením bojovnických, dnes bychom řekli rytířských ctností.²⁶

Je důležité připomenout i otázku, že každý z mocné elity se snažil manželstvím získat co nejvíce, a proto je jasné, že výběr nevěsty žádný z nich nezanedbával. Jak příznačné, že kronikář Kosmas připsal mnoho vin a přesudků jednomu z rodů, a to Vršovcům, ale nikdy jim nevyčítal viny manželské. Nevynechal možnost kritiky volnějšich

25 Kol. autorů. *Kronika českých zemí od pravěku po současnost*. Praha: Frotuna Libri 2012, s. 67.

26 tamtéž, s. 67.

manželských vztahů v dřívějších dobách. Soužití s více ženami byl ale problém nejen v 10. století, je popsán i na počátku století dvanáctého. Je tedy jasné, že problém volnějších manželských vztahů existoval i v této době, ovšem paradoxně u církevních hodnostářů.

2.6 Kosmas jako historik

Zdrojem následujících informací je kniha *Kosmas: studie s výběrem z Kosmovy kroniky*.²⁷

Kosmas pocházel ze země, která ležela na okraji tehdejšího kulturního světa, patřil k obci „universitas magistorum et scholarium“ (jak se později označovala pařížská univerzita, která tvořila mezinárodní společenství vzdělců ze všech končin Evropy). Sdílel s ní její životní ideály, její model kultury. Zároveň však byl neméně spjat se svým domácím prostředím, jehož problémy a zápasy prožíval celou svou bytostí.

Kosmova kronika čtená jen z hlediska českého je nesrozumitelná nebo přinejmenším špatně chápaná, protože – a to je pro středověká historická díla typické – její forma nejenom určuje obsah, nýbrž je s ním často přímo totožná. Určuje formule a obraty, které dnes jsou pro nás nesrozumitelné, skrývají v sobě často ostrý polemický šleh nebo zastřenou výtku, srozumitelnou zase pouze vzdělcům Kosmovy doby. Proto je také třeba dříve znát rámec Kosmova myšlení, než se pokusíme zjistit, co vlastně chtěl svým čtenářům říci. Je sice pravda, že těchto čtenářů bylo tehdy v Čechách sotva několik desítek, je však také pravda, že Kosmas doufal, že jeho dílo budou znát nejenom oni. Svědčí o tom celé zaměření kroniky, v níž se projevuje zřejmá snaha působit nejenom na úzkou skupinu vzdělaných kleriků, ale na celý tehdejší „národ“, tj. na knížete a jeho věrné. Můžeme tušit, že Kosmas toho dosáhl. Jinak bychom těžko vysvětlili, proč právě několik let po dokončení jeho kroniky si dal znojemský údělný kníže Konrád vyzdobit svoji hradní kapli obrazy z přemyslovské genealogie s Přemyslem oráčem v čele, zcela v duchu Kosmova líčení. Kosmův polský „kolega“ a současník kronikář Gall byl přesvědčen, že jeho spis bude čten na školách a na hradech. Vidíme tedy, jakými cestami pronikaly myšlenky učenců k těm, kterým byly určeny. Narážíme tu na hlavní problém existence literatury

27 Třeštík, D. *Kosmas: studie s výběrem z Kosmovy kroniky*. Praha: Melantrich, 1972, s. 58–68.

v této době, zvláště pak literatury angažované, psané jazykem a prostředky nesrozumitelnými publiku, pro které byly nesporně určeny. Víme, že řada myšlenek a témat, které existovaly pouze v latinsky psané literatuře, se náhle právě ve 12. století objevuje v literatuře psané v národních řečech, obracejí se přímo na šlechtické posluchače (i když ne čtenáře).

Pro Kosmu je jeho spis po technické stránce vypravováním ve smyslu našeho rétorického „narratio“. Již na samém začátku říká, že „*počal své vypravování od prvních obyvatelů země české*“²⁸, opakuje to potom ještě na začátku první knihy, kde říká, že „*než přijde k počátku vypravování, chce ještě vylíčit, jak dostala země česká své jméno*“.²⁹ I druhou knihu označuje „*druhou knížku téhož vypravování*“³⁰, jímž je pro něho i třetí kniha. Není to ovšem jakékoliv vypravování, Kosmas se několikrát ohrazuje proti tomu, že to, co podává, je „fabula“ – báje, tvrdí, že jedná o skutečných událostech, o faktech, a nikoli o smyšlenkách. Považoval tedy své vypravování zcela v duchu školské teorie za historické „narratio“, a ne za vyprávění o bájně době. Právě za takové báječné, tj. smyšlené, považuje „bájně podání starců“ o nejstarších dějinách Čechů. Na druhé straně však ujišťuje čtenáře o pravdivosti toho, co právě prohlásil za bajku.

Středověcí historikové ovšem také přemýšleli o způsobech, jimiž se lze pravdě přiblížit. Byli si vědomi toho, že musí pečlivě sbírat všechny zprávy o minulých událostech a líčit je pak pravdivě, tak, jak se udály. Proto se Kosmas často omlouvá, že se mu o tom či onom faktu nepodařilo zjistit nic spolehlivého, proto také začíná uvádět data teprve pro dobu od Bořivoje, protože „*si nechtěl něco vymýšleti, ani nemohl najít kroniku, z které by se mohl dozvědět, kdy a za jakých časů se stalo*“³¹ to, o čem mluví na začátku první knihy. Tomuto kritériu podřídil také kompozici svého spisu. Nejprve jednal o „*bájném vyprávění starců*“³², které zahrnovalo vše, co se stalo před Bořivojem. Odtud už měl, jak vidíme, k dispozici prameny, které považoval za spolehlivé, proto o tom mluví jako o událostech, „*kteří zaručuje hodnověrné podání*“.³³ Toto hodnověrné podání bylo zřejmě především onou „*kronikou*“ (byly to ve skutečnosti dosti primitivní anály), na které se odvolává,

28 *Kosmova Kronika česká*. Praha : Svoboda, 1972, s. 7.

29 tamtéž, s. 11.

30 tamtéž, s. 75.

31 tamtéž, s. 8.

32 tamtéž, s. 7.

33 tamtéž, s. 8.

a jiné, především písemné prameny, o kterých Kosmas v první knize častěji mluví. Druhá kniha byla už založena na tom, co její autor „*sám viděl nebo slyšel z hodnověrného vyprávění těch, kteří byli očitými svědky*“;³⁴ události líčené ve třetí knize se již týkaly pouze současnosti, byly tedy autorovi dostatečně známy. Kosmas tedy kladl největší váhu na očitě svědectví, které bylo nejspolehlivější v těch případech, kdy byl on sám očitým svědkem, méně už tam, kde šlo o vyprávění takových svědků. Tam, kde sám nebyl svědkem událostí, o kterých jednal, odkazoval na jiné svědky, které v soulase s běžnou praxí středověkých historiků prohlašoval za zvláště zbožné a důvěryhodné, nebo v nejistých případech ponechával čtenáři na vůli, aby si sám rozhodl, zda to, co právě vypráví, je pravdivé, či ne.

Kosmas tedy chápal svůj spis jako historii – tj. jako pravdivé vyprávění o věcech, které se skutečně udály, tak jak to předpisovala školská teorie. Ta však kladla na vyprávění ještě jiné požadavky: mělo být především stručné a jasné. Toho bylo možno docílit podle mínění teoretiků zachováním přirozeného pořádku událostí tím, že k vyprávění nebude přidáno nic, co tam nepatří, a nebude nic vynecháno. První požadavek by ovšem nebylo možno vůbec dodržet, mělo-li vzniknout skutečně literární dílo, proto se připouštělo, že je možno vyprávět nejen chronologicky, nýbrž i podle pořádku „umělého“ – pragmaticky, podle příčinných souvislostí. Kosmovi už jeho analytické schéma určovalo chronologický pořádek vyprávění, přesto je však častěji opouštěl a vyprávěl pragmaticky. Mnohem důležitější však pro něj byla otázka, co patří k jeho tématu, a co ne. Víme totiž, že věděl mnohem více, než ve své kronice zaznamenal, a je proto důležité vědět, co považoval za závazné pro své téma. Kdybychom se Kosmy měli možnost na to zeptat, odpověděl by jistě tak jako i jiní historikové doby, že zaznamenával jen to, co je důležité uchovat. Středověcí historikové často tvrdili, že paměťhodné jsou všechny činy lidí v minulosti, které mohou být příkladem pro současníky, a rozvažovali, zda je vhodné se zmiňovat i o negativních jevech, které podávají zlý příklad. Někteří dokonce pochybovali i o tom, hodí-li se vůbec psát o světských věcech. Pro Kosmu to však nemělo valného významu. I on samozřejmě tvrdí, že píše pro morální poučení svých čtenářů, nesnaží se však ani hledat omluvy pro to, že líčí i zavrženíhodné příklady. Například říká, že i špatný příklad je užitečný, protože

34 *Kosmova Kronika česká. Praha: Svoboda, 1972, s. 75.*

odrazuje čtenáře. Není to tak naivní postoj, jak by se zdálo. Plyne prostě z přesvědčení, že literatura má morálně působit na čtenáře, sami to ostatně z vlastní zkušenosti dobře známe. Komar vynechával zásadně vše, co jeho čtenáři už znali z jiných obecně rozšířených spisů, hlavně z legend o Václavovi³⁵ a Vojtěchovi³⁶, a líčil jen to, co v nich bylo pominuto.

Ve všech těchto zásadách, kterými se Kosmas řídil, se ničím podstatně nelišil od svých současníků. Uplatňoval prostě to, čemu se naučil ve škole a při četbě různých autorů. Často bývá chválen pro svůj kritický postoj k pramenům, který se projevil i v rozvrhu jeho kroniky. Viděli jsme však, že v tom není nijak vyjímecný. Na tuto stránku své práce ostatně nekladl žádný zvláštní důraz, stačí si pozorněji přečíst všechny čtyři předmluvy, abychom viděli, že mu šlo především o napsání dobrého literárního díla.

2.7 Kosmovi následovníci

Svým dílem stanovil svatovítský kanovník a první kronikář země Kosmas souvěkým spisovatelům velmi vysoká měřítká. Přesto následovala řada synů českých zemí jeho příkladu a chopila se pera.³⁷

Ve dvou zachovaných rukopisech Kosmovy Kroniky Čechů nacházíme doplňky pořízené blíže neznámým autorem, označovaným jako Mnich sázavský. Ten užil jednak historických záznamů, převzatých z análů kláštera v německém Hersfeldu, jednak zanechal letopisné údaje týkající se Sázavského kláštera. Po roce 1126 pokračoval pak v záznamech událostí rok po roce a skončil rokem 1162. Celý spis vznikl pak nejspíše mezi léty 1173 a 1177.³⁸

V pěti dalších, ale pozdějších rukopisech rozvinul Kosmův text jiný jménem neznámý dějepisec, kterého označujeme jako Kanovníka vyšehradského. Jeho líčení historických dějů navazuje bezprostředně na Kosmovy zápisy a končí rokem 1141. Zdá se, že až do roku 1130 zapisoval jednotlivé události svědomitě každý rok. Po roce 1130 ve své činnosti asi na deset ustal a vrátil se k ní až v letech 1141 a 1142, kdy popsal souhrnně

35 *Kosmova Kronika česká*. Praha: Svoboda, 1972, s. 35.

36 tamtéž, s. 53.

37 Kol. autorů. *Kronika českých zemí od pravěku po současnost*. Praha: Frotuna Libri 2012, s. 69.

38 tamtéž, s. 69.

události uplynulého desetiletí. Kanovník vyšehradský i Mnich sázavský jsou zpravidla označováni jako první pokračovatelé Kosmovi.³⁹

Každoročních, tzv. analistických záznamů, které se při pražských církevních institucích vedly i po roce 1142 až do konce 12. století, užili k sestavení souhrnné informace o této epoše českých dějin tzv. Druzí pokračovatelé Kosmovi, jejichž dílo se uzavřelo až někdy kolem roku 1300.⁴⁰

Na počátku 70. let 12. století, nejspíše v letech 1171–1173, napsal svou kroniku svatovítský kanovník a kaplan pražského biskupa Daniela jménem Vincencius (zemřel kolem r. 1174). Svým vyprávěčským umem i slohovou obratností se svému velkému vzoru a předchůdci Kosmovi přiblížil asi nejvíce ze všech soudobých spisovatelů. Vylíčil velmi poutavě zejména děje pojící se k období vlády Vladislava II a k jeho výpravám do Itálie. Až ve století následujícím zachytil bouřlivou historii událostí po smrti Vladislava II. Jarloch (původně Gerlach), premonstátský kanovník snad saského původu, který zastával i úřad opata řádové kanonie v Milevsku. Svou kroniku psal mezi léty 1215 a 1222; zachovala se z ní ovšem pouze část končící rokem 1198. Její text má však podle úsudku znalců průměrnou úroveň.⁴¹

*K literatuře historiografické se pojí i díla jiných žánrů, zejména tvorba legendistická. Václavská legenda *Oportet nos fratres (Sluší se, abychom my bratři)* vznikla podle všeho v 11. století na základě textu Gumpoldova. Někdy na přelomu 11. a 12. století zpracoval blíže neznámý český autor látku tradičních svatovojtěšských legend v nejstarší českou básnickou skladbu *Versus de passione sancti Adalberti (Verše o utrpení svatého Vojtěcha)*. Podle svého začátku byla nazývána též *Quattuor immensi (Do čtyř stran svět širý)*. Byl vysloven názor, že legenda může náležet 80. létům 11. století. V tom případě bychom jako autora předpokládali nejspíše biskupa Jaromíra-Gebharta. V první polovině století dvanáctého vznikl též latinský životopis zakladatele kláštera sázavského sv. Prokopa (*Vita minor*).⁴²*

39 Kol. autorů. *Kronika českých zemí od pravěku po současnost*. Praha : Frotuna Libri 2012, s. 69.

40 tamtéž, s. 69.

41 tamtéž, s. 69.

42 tamtéž, s. 69.

3. Shrnutí

Pokud chceme shrnout informace, které o Kosmovi víme, zjistíme, že jich je mnohem více, než by se mohlo zdát. Na začátku jsem byl přesvědčen, že mnoho zpráv o době přelomu 11. a 12. století nebude. Protože ale o člověku nemluví jen jeho činy, lze řadu informací dovodit z doby, kdy žil. Mnoho informací o Kosmovi je jistě ztraceno a nikdy nebudou nalezeny, ovšem dovolím si tvrdit, že život tohoto významného člověka je velice přesně zmapován a jeho životopis je celkem přesný. Můžeme být rádi, že tento člověk ve svém již pokročilém věku se pokusil sepsat dílo, které bylo na svou dobu výjimečné jak obsahem, tak rozsahem. Je jasné, že kronika není z dnešního pohledu dokonalá, ovšem lze říci, že poskytuje základní informace o době a jsou v ní obsaženy nejen důležité informace, ale i zdroje, které jsou dnes definitivně ztraceny. Kosmas byl církevním hodnostářem, což se na kronice také významně odrazilo: dnes totiž víme o některých událostech, které kronikář jistě znal, ale nejspíše je opomněl, nebo spíše úmyslně přešel. Ale závěrem lze říci, že Kosmova Kronika Čechů je velkolepé dílo, která nám poskytuje důležité informace o naší minulosti a může být důležitá i jako poučení pro naši budoucnost. Važme si toho, že se člověk Kosmas rozhodl sepsat svoji kroniku – sice není dokonalá, ale doba byla jiná, než je dnes...

4. Praktická část

Ve druhé části své diplomové práce se zaměřím na praktické uplatnění Kosmovy kroniky na základní škole, dále se budu zajímat o propojení tohoto tématu v mezipředmětových vztazích a samozřejmě nemohu opomenout zájmy žáků a v poslední řadě i základní znalosti o této kronice. Žáci budou vyplňovat jednoduchý dotazník, který bude mít za úkol prozkoumat jejich znalosti. O poznatky samotné nám však tolik nejde, spíše se zaměříme na zjištění zájmu žáků o konkrétní témata v Kosmově kronice. Z výsledků testů pak můžeme usuzovat, jak nejlépe uplatnit Kosmovu kroniku ve výuce.

4.1 Žák 2. stupně jako čtenář

Pubescence je vývojové období dospívání, v němž osobnost prochází bouřlivými změnami fyzickými i psychickými. Nástup puberty těžko přesně definovat, ale obecně lze říci, že dítě ve věku 11–15 let podstupuje zátěž, fyzickou i psychickou, s jakou se doposud nesetkalo. Jeho životní situace je relativně nová.⁴³

Pubescenci lze označit za nejkritičtější a nejdynamičtější období v lidském životě. Název je odvozen od termínu pubescere, tj. obrůstat chmýřím, vousy, ale také dospívat. Svými nápadnými změnami jak v oblasti biologické, tak psychické patří k nejvýznamnějším a také nejvíce studovaným periodám. Začátek je dán změnami v pohlavních funkcích, konec období plnou pohlavní zralostí. Vývojové změny jsou variabilní a jsou nakupeny do krátkých časových úseků. Průběh tohoto významného životního období má individuální charakter. Puberta se vyznačuje výraznými rozdíly v dozrávání jednotlivých procesů – biologických, emočních apod., rozdíly mezi chlapci a dívkami, ale i mezi jedinci téhož pohlaví.⁴⁴

Rozvoj poznávacích procesů v pubescenci je značný. Zdokonaluje se zrakové vnímání, představy jsou obecnější a postupně se ztrácí eidetismus.⁴⁵ Učební činnosti jsou nyní velmi efektní, opírají se o logické vztahy a pochopení struktury. Ožívuje se fantazie a imaginace, které se projevují v pubertálním snění, zamilovanosti, pubertální tvorbě apod. Vývoj intelektu se blíží svému vrcholu. Myšlení je pružné, tvořivé. Dospívající se ve svých úvahách zaměřuje na různé možnosti a varianty. Myšlení je v tomto období důsledné a systematické, s ohledem na možnosti a varianty. Z. Matějček přirovnává dospívajícího k badateli, který tvoří různé hypotézy a ověřuje jejich platnost. Pubescent pracuje s myšlenkovými operacemi a dokáže se odpoutat od konkrétního obsahu. J. Piaget (1966) nazývá myšlení formálně logickým. Nový způsob myšlení se odráží v kritickém

43 Lederbuchová, L. *Literatura ve škole*. Plzeň: Vydavatelství Západočeské univerzity v Plzni, 2012, s. 60.

44 Novotná L. *Vývojová psychologie*. Plzeň: Vydavatelství Západočeské univerzity v Plzni, 2012, s. 52–53.

45 eidetismus – schopnost vybavit si znovu viděný obraz. Zejména se tak označuje jev z oblasti psychologie vnímání: před krátkým časem pozorovaný předmět se znovu „objeví“ při pohledu na jednobarevný povrch. Jev využíván např. na speciálních obrázcích, po jejichž pozorování se má upřít zrak např. na bílý strop, kde se výrazně objeví na obrázku zobrazený motiv. Někdy se jako eidetismus označuje mimořádná schopnost vybavit si dříve viděný obrazec, eidon (Novotná, 2012).

posuzování a hodnocení světa i sebe sama. Objevuje se hyperkritičnost a pubertální radikalismus (snaha mnohé změnit, odpor proti kompromisům). Subjektivní zjednodušování problémů je způsobeno nezralostí osobnosti a hlavně nedostatkem zkušeností. Pubescent je egocentricky orientovaný.⁴⁶

4.2 Učebnice používané na zkoumaných školách

Ve školách, kde jsem prováděl svůj výzkum, se používají učebnice řady Fraus. Pojd'me se na ně nyní podívat podrobněji.

Lze říci, že učebnice jsou velice dobře zpracovány a žákům nabízejí mnoho možností, jak propojovat znalosti např. z občanské výchovy s ostatními předměty a tím si ukládat znalosti hlouběji do paměti. Podívejme se na ně ovšem i z druhé strany. Z mého pohledu snaha autorů, aby učebnice co nejvíce kladla důraz na mezipředmětové vztahy, přerostla v to, že učebnice se mohou žákům jevit jako zmatečné. Je zde velké množství informací a žák vždy nemusí pochopit souvislosti. Také informace z ostatních předmětů mohou žáka rozptylovat. Ale závěrem lze říci, že učebnice jsou na dobré úrovni a je na učiteli, aby vybral jen nejdůležitější témata, neboť žáci by se mohli v mnohosti témat nejspíše ztratit.

Je jasné, že základními učebnicemi vhodnými pro seznámení se s Kosmovou kronikou jsou učebnice českého jazyka a dějepisu. Ovšem Kosmova kronika může být v rámci mezipředmětových vztahů využita i v několika dalších předmětech. Pokud takto rozšíříme svůj pohled, můžeme přidat k základním předmětům (českému jazyku a dějepisu) i občanskou výchovu⁴⁷, etiku a religionistiku. Poznatky z Kosmovy kroniky totiž mohou být nejen zdrojem historického povědomí, ale i poučení (např. dnes děti nezabíjíme). Proto svůj výčet učebnic začínám právě občanskou výchovou.

46 Novotná L. *Vývojová psychologie*. Plzeň: Vydavatelství Západočeské univerzity v Plzni, 2012, s. 52–53.

47 Na některých školách se tento předmět nese název Výchova k občanství.

4.2.1 Občanská výchova 6 (příručka pro učitele)

Příručka⁴⁸, jak tvrdí autorky na začátku, má nabídnout několik námětů pro práci s učebnicí občanské výchovy pro 6. ročník. Je ovšem zřejmé, že ve výuce nelze použít všechny uvedené náměty. Tyto mají spíše sloužit učitelům jako studnice možností – vyberou si jen ty, které budou v hodinách nejpřínosnější. Cílem učebnice je, aby děti byly schopny zaujmout stanovisko k událostem kolem sebe, vyslovit svůj názor, zdůvodnit svůj postoj a diskutovat o něm, zároveň však aby také dokázaly vyslechnout názor odlišný. Autorky poukazují na to, aby se žáci naučili získávat a vyhledávat informace, ať už pomocí dokumentárních pořadů, či internetu a naučných encyklopedií. Měli by se učit samostatné práci a samostatnému myšlení, zároveň by si však měli osvojovat metody spolupráce.

Pokud se podíváme přímo do učebnice, zjistíme, že nejpřirozenější částí, kde by se o Kosmovi a jeho kronice mohlo mluvit, je kapitola Z historie. V učebnici určené žákům však žádná zmínka o Kosmovi není. Ovšem v učebnici pro učitele ano – dozvíme se základní údaje o tomto kronikáři a můžeme zde i najít pracovní list s tajenkou, kde se jeden z bodů tajenky tomuto tématu věnuje.

S učebnicí a příručkou pro učitele jsem měl možnost při své praxi pracovat. Je pravdou, že je velice dobře zpracovaná a dává učiteli dobrý základ pro výuku občanské výchovy. Pro začínající učitele, jako jsem já, je to dobrá pomůcka, ale nemůže být pomůckou jedinou. Lehce by se totiž mohlo stát, že bychom tuto studnici rad vyčerpali. Proto jsem se i já snažil pracovat také s dalšími materiály.

48 Janoušková, D., Ondášková, M., Čečilová, A. *Občanská výchova 6 s blokem rodinná výchova. Příručka pro učitele*. Plzeň: Fraus, 2003.

4.2.2 Čítanka 7

V současné době existuje mnoho učebnic, které vyhovují požadavkům Rámcových vzdělávacích programů. Autorka však postrádala komplexní propojení učiva jednotlivých složek a významové vazby k učivu předmětů dalších.

Učebnice by měla být komplexem pomůcek pro literární výchovu, které by měly žáky rozvíjet a podporovat jejich čtenářskou komunikaci.

Autorka nabízí i návrh tematického plánu, výběr určitých metodických konceptů a užití jednotlivých metod a forem práce při potencionální realizaci konkrétních témat v hodinách literární výchovy. Na závěr autorka uznává, že její pohled je pouze jedním z mnoha možných, a respektuje fakt, že o metodách výuky rozhoduje učitel a že učebnice má zejména inspirativní úkol.

Čítanka⁴⁹ je komponována jako žánrově-tematický celek české a světové literatury. V každém ročníku je zastoupen blok „Můj domov“ věnovaný českým kulturním osobnostem. Další oddíly jsou tvořeny výběrem literárních textů vhodných pro daný ročník a věkovou kategorii žáků. Čítanka obsahuje i ukázky moderní evropské literatury, náročné pohádkové texty a kapitolu literatury s tajemstvím. Pozornost je věnována také filmu.

Pokud se podíváme do učebnic, najdeme v kapitole „Můj domov“ ukázkou z Kosmovy Kroniky české, a to výjev ze smrti sv. Václava. K textu je připojen obrázek Kosmovy kroniky.⁵⁰

Učebnici českého jazyka jsem při své praxi bohužel nepoužil, nicméně měl jsem možnost ji prostudovat. Text se mi zdá být velice vhodný, přičemž mám za to, že tento text by bylo nepochybně možno použít i v jiných předmětech. Má totiž náplň etickou, náboženskou a lze na něm vysvětlit i některé historické souvislosti.

49 Lederbuchová, L. *Čítanka 7 učebnice pro sedmý ročník ZŠ*. Plzeň: Fraus 2004.

50 Lederbuchová, L. *Čítanka 7 učebnice pro sedmý ročník ZŠ*. Plzeň: Fraus 2004, str. 19.

4.2.3 Dějepis 7

Posledním uvažovaným předmětem, který můžeme spojovat s Kosmou a jeho kronikou, je dějepis. I tato učebnice⁵¹ je zajímavě zpracovaná. Nabízí žákům řadu možností, jak používat znalosti z více předmětů, čímž se znalosti ukládají hlouběji do paměti.

Zaměříme se ale na období Kosmova života. Historická období jsou v učebnici přehledně dělena a zpracovaná učební látka není obsažná přespříliš. Je ale zřejmé, že při hodinové dotaci jedné či dvou hodin dějepisu týdně nelze celou látku probrat na uspokojivé úrovni. Kosmas je v učebnici zmíněn pouze základními daty, hlouběji se jím učebnice nezabývá. Zajímavým postřehem může být pro čtenáře to, že výše uvedené dvě učebnice (příručky) jsou určeny pro žáky šestého ročníku, ale učebnice dějepisu je určena pro ročník sedmý. Je to výhoda, či nevýhoda?

Při své praxi jsem měl možnost pohovořit si s vyučujícími a výsledek byl velice zajímavý. Mezi učiteli dějepisu, občanské výchovy a českého jazyka platí jistá dohoda. Dějepis má za úkol žáky poučit o jistých historických faktech a událostech dané doby. Můžeme říci, že se zaměřuje na fakta. Český jazyk má za cíl sledovat okolnosti jazykové, např. jakým jazykem je kronika napsána a proč. Na občanské výchově pak spočívá úkol předat mravní poučení z příběhů kroniky. Všichni učitelé mi potvrdili smutný fakt, že časová dotace je dosti malá a je nutné pečlivě rozvažovat, co je pro žáky přínosné.

4.3 Základní předpoklady

V tuto chvíli máme základní informace k vytvoření představy, jaké by mohly být výsledky dotazníku. Předpokládám, že žáci budou mít základní povědomí o Kosmově kronice a o období, ve kterém Kosmas žil. Budou znát okolnosti vzniku kroniky a mít představu o době, kdy vznikla. Také budou znát jazyk, kterým je kronika napsána, a vědět, proč byla napsána právě tímto jazykem. Zároveň jim bude známo, že toto dílo má i svoje nedostatky, a budou schopni uvést nějaký příklad.

51

Kol. autorů. *Dějepis 7: Učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus 2009.

Pokud se zaměříme na poslední otázku, lze očekávat, že zde bude jasná diferenciací mezi dívkami a chlapci. Jako opěrný bod tohoto tvrzení uvádím výzkum J. Tomana z roku 1987, který tvrdí, že „*čtenářské zájmy děvčat a chlapců přibližně ve věku deseti jedenácti roků se již zřetelně diferencují podle pohlaví a individuálně rozrůžňují. Čtenářky směřují k psychologizující próze s dívčí hrdinkou, i když zachovávají přízeň klasické pohádky, chlapci jsou fascinováni dobrodružnými příběhy*“.⁵²

Důležitým, ale známým faktem, který již potvrdily mnohé výzkumy, je i to, že chlapci preferují mužského hrdinu, dívky dívčí hrdinku, ale rády čtou i tematiku chlapeckou. Chlapci číst „holčičí“ knihy odmítají. Už V. Smetáček (1985 – 1986) zjistil, že románové příběhy a „pohodky“ čtou raději dívky, oproti tomu chlapci preferují literaturu s tematikou uměleckonaučnou a populárně naučnou.

Zajímavé shrnutí přináší L. Lederbuchová. „*Žánrové preference zjištěné posledními výzkumy potvrdily, že pubescentního čtenáře (bez ohledu na pohlaví) uspokojuje epika s napínavým dějem, se schematizovaným hrdinou nebo hrdinkou (romanticky pojatými), nabízejícími možnost identifikace a silných citových prožitků. Rovněž bez ohledu na pohlaví děti výrazně preferují explicitně šťastné zakončení příběhu.*“⁵³

Můžeme tedy říci, že znalost preferencí ve spontánním výběru žáků je pro učitele velice důležitá a může mu pomoci při výběru motivační metodiky, která bude vycházet právě ze znalosti čtenářských preferencí žáků.

Nyní aplikujeme tyto znalosti na náš dotazník. Rozdělme si tuto otázku na dívky a chlapce. Dívky budou nejspíš preferovat témata beletristická, tzn. popis ideálního panovníka, rozmary počasí, popis země zaslíbené atd. Výjimku může tvořit téma dívčí války, kde se dívky mohou s hrdinkami snadněji identifikovat. Chlapci budou spíše preferovat válečnou tematiku, tzn. vyvraždění Vršovců, trestání poddaných atd.

Je jasné, že se jedná pouze o teorii a že vyhodnocení dotazníků může přinést i poněkud neočekávané výsledky, neboť preference žáků se mění a každá generace může mít preference trochu jiné.

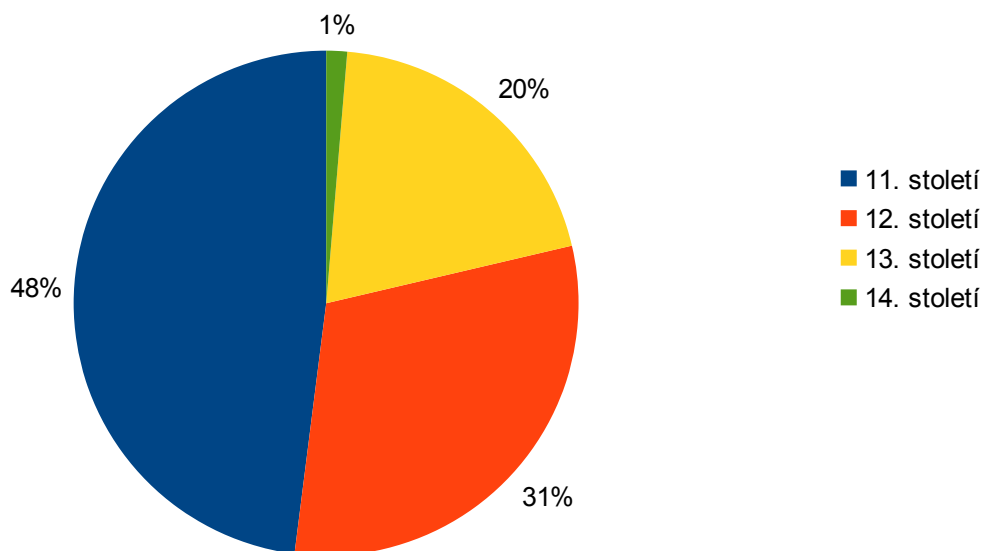
52 Lederbuchová, L. *Literatura ve škole*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2010 s. 69.
53 tamtéž, s. 71.

4.4 Dotazníky pro žáky

Respondenty byli žáci základních škol ve věku 13–15 let, což na základní škole znamená 7. až 9. ročník. Žákům bylo předem vysvětleno, za jakým účelem je dotazník vyplňován. Na odpovědi měli 5 minut, kdy byli pod mým dohledem či dohledem jiného učitele. Data byla zjišťována od 12. 10. 2012 do 25. 11. 2012 na základních školách v bývalém okrese Klatovy. Dotazníky, které jsem připravil, mají za cíl zjistit, zda žáci mají základní povědomí o Kosmovi a jeho kronice, a zároveň zjistit, co z obsahu kroniky by žáky mohlo zaujmout. První dvě otázky dotazníku mají za úkol zjistit znalosti o tomto díle, třetí je zaměřená spíše na tematické preference žáků. Díky získaným zjištěním se pokusím implementovat Kosmovu kroniku do ostatních předmětů.

4.4.1 Výsledky dotazníků pro žáky

1. Ve kterém století vznikla Kosmova kronika?

Pojďme se nyní podívat na vlastní výsledky. Dotazníků celkem bylo 214, což lze považovat za reprezentativní vzorek. Pokud se podíváme na první otázku „Ve kterém

století vznikla Kosmova kronika?“, pak nejčastější odpovědí je „11. století“, následuje odpověď „12. století“, poté „13. století“ a je zde zastoupena i odpověď „14. století“.

Co žáky vedlo k tomu, že vybrali odpověď 11. století? A můžeme tuto odpověď považovat za chybnou? Jelikož ani sami nevíme, kdy přesně Kosmova kronika vznikala, nelze jasně říci, že tato odpověď je špatná, i když při vyhodnocování svého dotazníku jsem se rozhodl ji za takovou považovat.

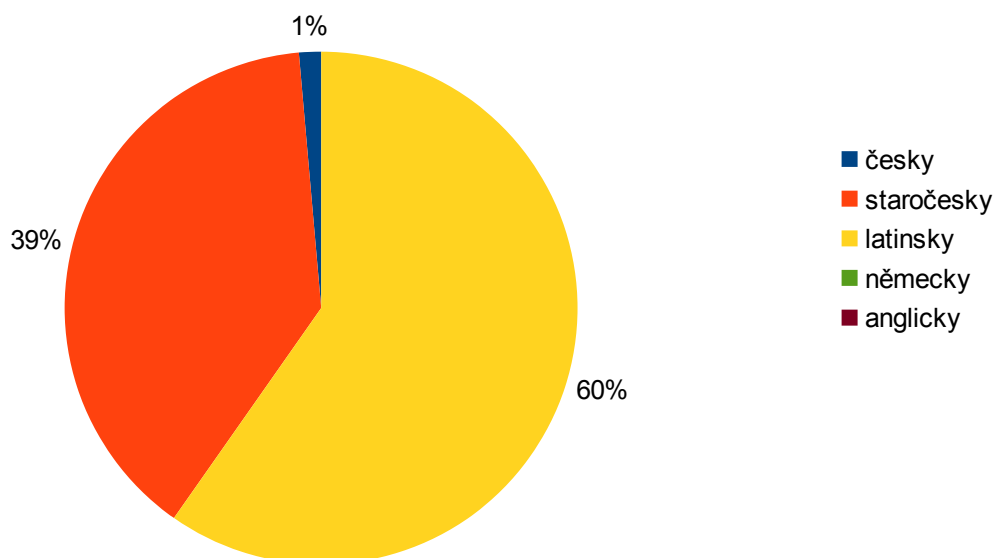
V pořadí na druhém místě je pro mne správná odpověď „12. století“. Tato odpověď byla velice hojná. Považuji ji za správnou na základě několika studií, které se shodují, že Kosmas počal psát svoji kroniku kolem roku 1110, i když se jistě zabýval sběrem dat již dříve.

Zajímavostí je jistě také to, že někteří žáci se dotazovali, zda je možno dát na tuto otázku více odpovědí. Přiznám se, že jejich dotaz mne velice zaskočil, neboť jsem neočekával, že by žáci měli o Kosmově kronice větší povědomí. Proto jsem považoval za nutné s těmito několika žáky probrat jejich otázku hned na místě, abych zjistil důvod, proč přišla. Zjistil jsem, že právě tito žáci ví, kdy Kosmas žil, a proto předpokládali, že již v 11. století musel některá data sbírat, a nebo, jak mi přímo řekli, že „toto musel vědět a tedy už proto na ní pracoval už v 11. století“. Ovšem věc nabízí i druhý úhel pohledu. Je také možné a přiznejme si, že i nám se to občas stane, že zaměníme první dvojčíslí letopočtu za století. Žáci mohli považovat rok 1125 za jedenácté století jen proto, že začíná číslicí jedenáct. Bohužel asi nelze zjistit, zda platí první či druhá možnost. Já jako optimista doufám, že alespoň někteří si opravdu uvědomili, že Kosmas mohl psát již dříve. Tyto žáky jsem požádal, aby tedy zakroužkovali odpovědi více, a to takové, které považují za správné.

Tito žáci tedy zakroužkovali odpověď „11. a 12. století“, což svědčí o tom, že mají více než základní znalost.

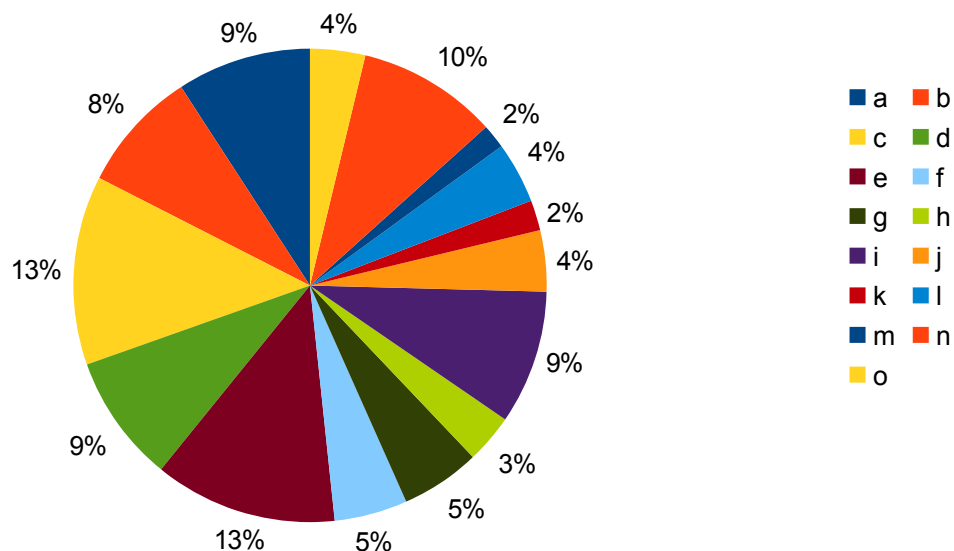
Ovšem co nás může trochu znepokojovat, je i to, že značná část žáků zakroužkovala odpověď „13. století“, což si nelze vysvětlit jinak, než že žáci neznali správnou odpověď. Odpověď „14. století“ se prakticky neobjevila, tzn. nedošlo k záměně Kosmovy kroniky a Kroniky tak řečeného Dalimila.

2. V jakém jazyce je Kosmova kronika napsána?

Druhá otázka byla zaměřena na jazyk Kosmovy kroniky. Do této otázky jsem zahrnul možnost vybrat jazyky jak z období 11. až 12. století, tak i jazyky současné, abych žáky znejistil. Ovšem to se nepovedlo. Převládaly dvě odpovědi, a to „staročeština“ a „latina“. Důvodem, proč někteří žáci zaškrtnli odpověď „staročesky“, je nejspíše záměna Kosmovy a Dalimilovy kroniky. Převažuje ovšem správná odpověď. Musím ale opět přiznat, že mě žáci znovu překvapili. A to připomínkou, že zde není správná odpověď. Proto jsem se jednoho žáka zeptal, jakou možnost odpovědi by tedy do dotazníku zařadil. Odpověděl „starolatinština“. Jediné vysvětlení této odpovědi vidím v tom, že žáci předpokládali, že pokud existuje staročeština, musí existovat také nějaký jazyk starší než latina, a proto navrhovali takovouto odpověď.

3. Které téma by tě z Kosmovy kroniky zaujalo?

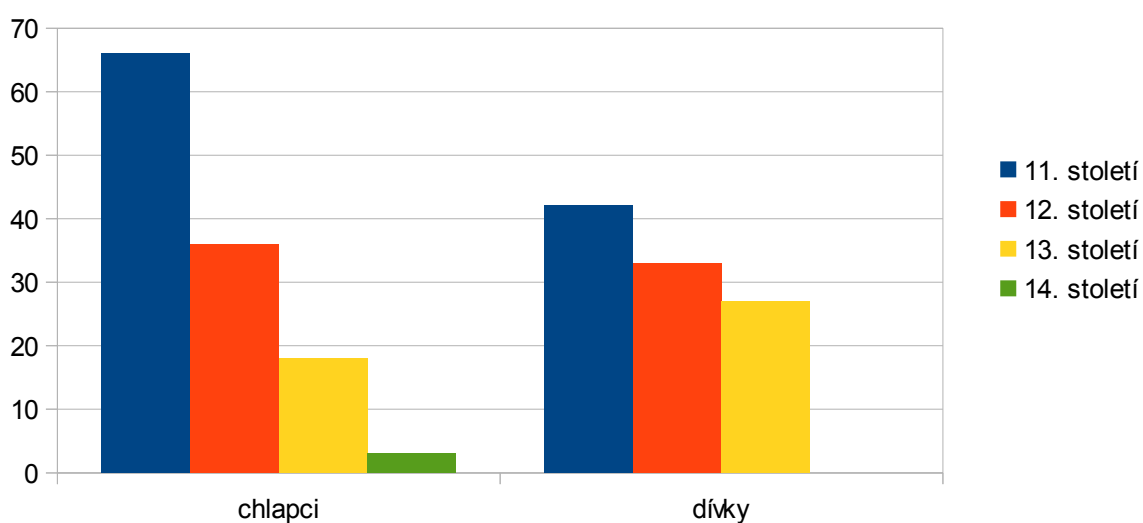

Nyní se pojdme podívat na třetí otázku, která je pro můj výzkum stěžejní. Vidíme, že žáci si vybírali ze všech možností, což potvrzuje správnost vybraných pasáží. Na tomto grafu je vidět, že žáky by jistě zajímalo více témat z Kosmovy kroniky a některá z nich by mohla být "oslím můstkem" pro jiné hodiny, ale o tom později. Největší zastoupení má odpověď „c“ – dívčí válka a odpověď „e“ – smrt sv. Václava. Proč jsou tato témata pro žáky zajímavější než ostatní? Buď v hodinách dějepisu, nebo českého jazyka paní učitelka žáky zaujala natolik, že by chtěli vědět více, nebo jsou tato témata pro žáky zajímavá tím, že již nikdo nezjistí, zda je tato část kroniky pravdivá, či nikoliv.

4.5 Porovnání dívky x chlapci

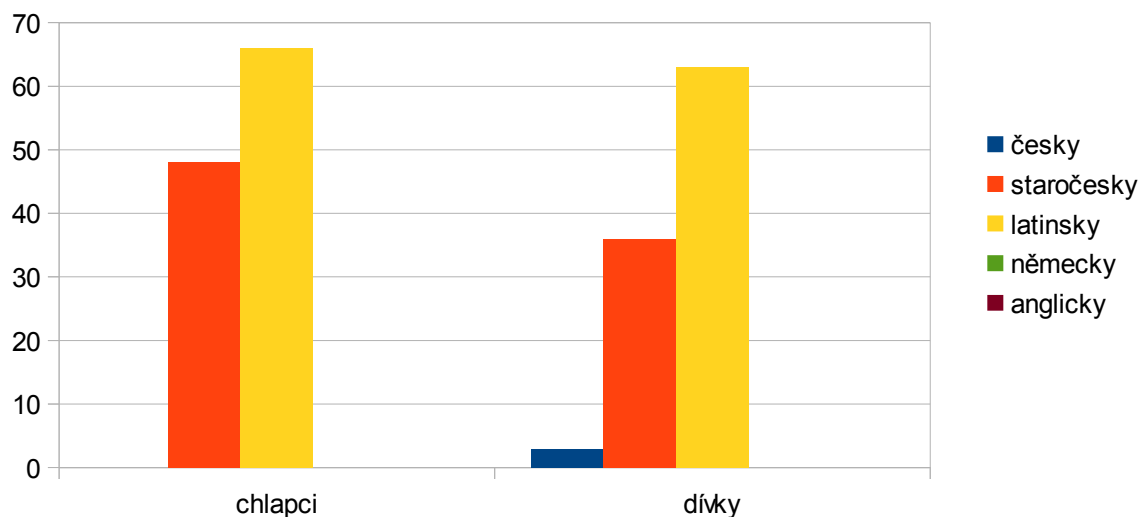
Jak jsem naznačil na začátku kapitoly, jsou jisté rozdíly mezi preferencemi dívek a chlapců.

Odpovědi žáků na otázku č.1 v dotazníku pro žáky

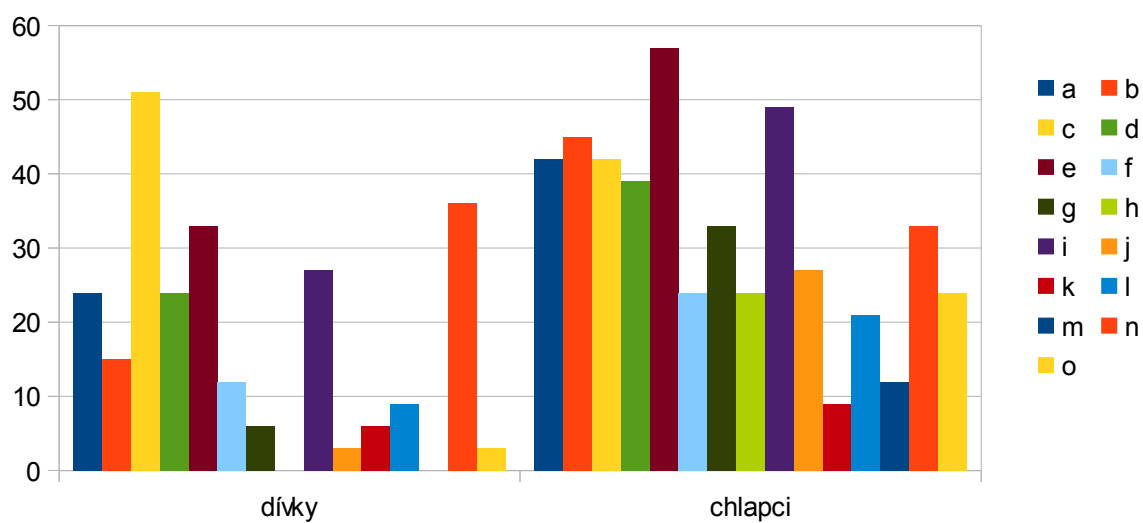
Pokud se podíváme na výsledky našeho porovnání mezi pohlavími, zjistíme, že počet správných odpovědí je zhruba stejný mezi chlapci i mezi dívkami. Trochu jiný obrázek nám přinese pohled na nejčastější odpověď „11. století“ – jak víme, je nesprávná. Položme si otázku, zda chlapci více přemýšlí, nebo jsou jen více roztržití. Pravdu nejspíše nenalezneme, ale vycházím-li z mých zkušeností se žáky, myslím si, že skutečnost je někde uprostřed. Většina žáků si zřejmě neuvědomila, že rok 1125 (úmrtí Kosmy) je 12. století, nikoliv 11. Ale můj pedagogický optimismus je velký a myslím si, že alespoň některý žák z testovaného vzorku přemýšlel tím směrem, že Kosmas začal psát již dříve. Usuzuji tak z toho, že žáci zakroužkovali odpovědi 11. a 12. století.

Odpovědi žáků na otázku č. 2 v dotazníku pro žáky

Pokud se podíváme na druhou otázku dotazníku, zjistíme, že žáci zde bez ohledu na pohlaví odpovídali správně a nenechali se zviklat možností vybrat moderní jazyky.

Odpovědi žáků na otázku č. 3 v dotazníku pro žáky

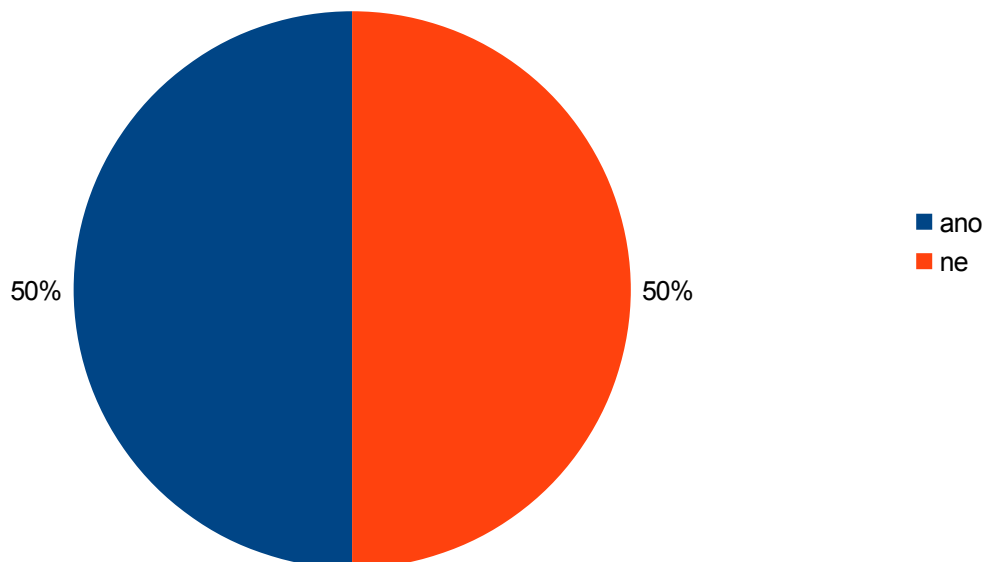
Nejzajímavější a pro náš výzkum nejdůležitější informace nám poskytují odpovědi na třetí otázku. Na počátku jsme předpokládali, že dívky budou preferovat dívčí válku, i když podle výzkumů by dívky toto téma preferovat neměly. Ovšem výsledky ukázaly pravý opak. Dívky mají téma dívčí války celkem oblíbené, což lze to přikládat faktu, že dívky se snadno identifikují s dívčí hrdinkou a jsou ochotné akceptovat i téma války. U chlapců podobnou vstřícnost vůči dívčím tématům nepozorujeme. Dalšími odpověďmi, které u dívek následují, jsou údaje o Kosmovi a smrt svatého Václava, což lze přičítat zájmu o fakta a historii, neboť dívky většinou mají zájem o historická fakta.

U chlapců je jasný rozdíl. První dvě odpovědi lze u chlapců předvídat – s ohledem na blízkost tématu trestů a zázraků. Jiná je reakce na možnou odpověď „rozmary počasí“, která výrazně nezaujala ani jednu skupinu. U chlapců můžeme s určitostí mluvit o značné roptýlenosti zájmů, neboť svého příznivce si našlo každé téma. Výsledky ukazují na jasnou diferenciaci nejen mezi dívkami a chlapci, ale i mezi chlapci samotnými.

4.6 Dotazníky pro učitele

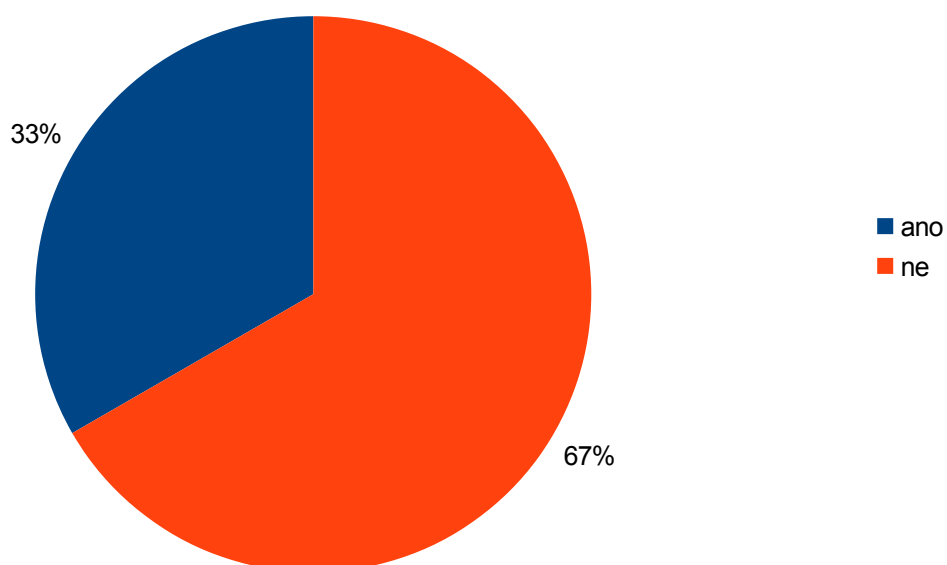
Učitelům bylo na začátku vysvětleno, jaký cíl dotazník sleduje a jakým způsobem bude s daty nakládáno. Data byla zjišťována od 12. 10. 2012 do 15. 1. 2013 ve školách bývalého okresu Klatovy. Většinou se jednalo o učitele těch žáků, kteří vyplňovali „dotazník pro žáky“. Dotazníky pro učitele jsou koncipovány tak, aby byly protiváhou dotazníků pro žáky a aby reflektovaly odpovědi žáků. Učitelé mají předvídat, zda žáci mají základní povědomí o Kosmově kronice, a dále by měli předvídat to, co by žáky mohlo z této kroniky zaujmout.

1. Myslíte si, že žáci budou vědět století, kdy vznikla Kosmova kronika?

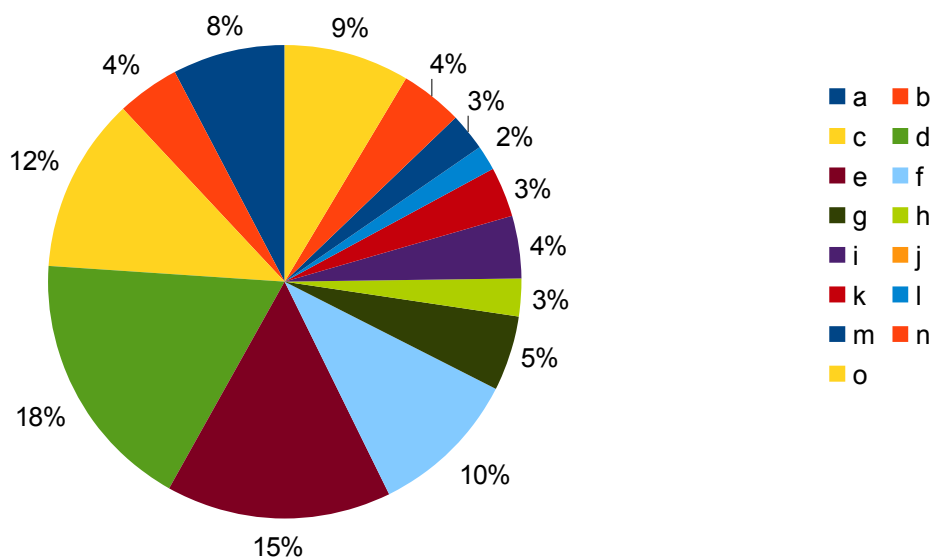
Co se počtu shodných názorů týká, odpovědi na první otázku rozdělily učitele přesně na polovinu. Což znamená, že někteří vyučující, zvláště pak učitelé českého jazyka či dějepisu, ve znalosti a zájem žáků věří, zatímco učitelé ostatních předmětů nikoliv.

2. Myslíte si, že žáci budou vědět, v jakém jazyce je kronika napsána?

Podívejme se na druhou otázku. Zde už se učitelé spíše přiklonili k tomu, že žáci nebudou vědět, kterým jazykem byla Kosmova kronika sepsána. Což si můžeme vysvětlovat tím, že učitelé vědí, že dnes jsou žákům dostupné především české překlady díla, a proto jim nemusí být známo, v jakém jazyce byl napsán originál.

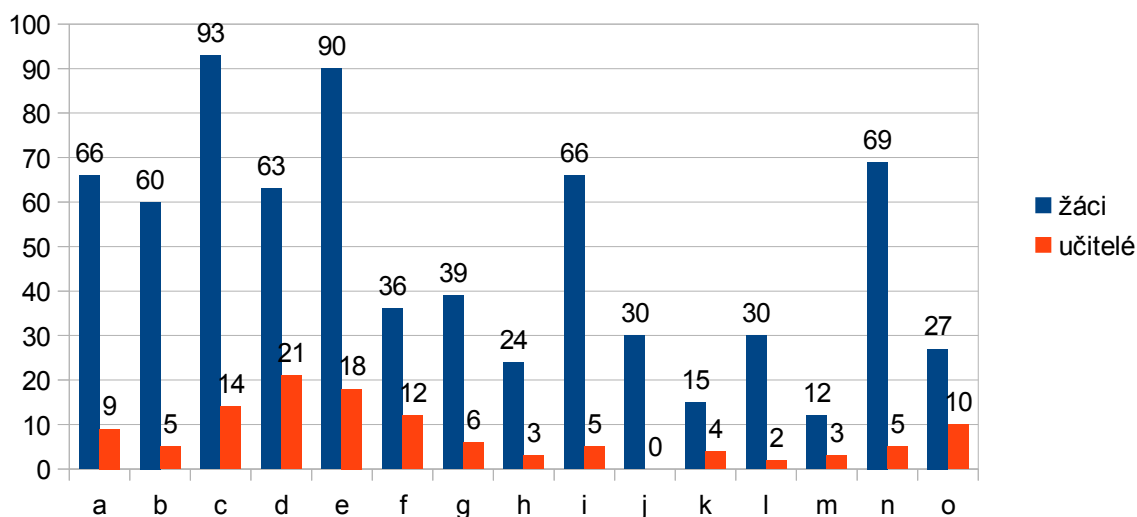
3. Které téma z Kosmovy kroniky by mohlo žáky zaujmout?

Nyní se dostáváme k poslední a nejdůležitější otázce. Můžeme vidět, že nejvíce je zastoupena možnost „d) pověst o Přemyslu Oráči“ a hned za ní následuje odpověď „e) smrt sv. Václava“. Můžeme říci, že je tu jistá shoda mezi tím, co by žáci chtěli znát, a tím, co by učitelé chtěli žákům předat.

4.6.1 Zhodnocení výsledků třetí otázky

Žáci x učitelé

Je velice překvapivé, že některá témata, o která žáci jeví zájem, jsou učiteli viděna jako pro žáky nezajímavá. Ale jak dokazuje graf, žáci na tato témata reagují velice vstřícně. Proto v další části své práce bych navrhl několik možností, jak přes daná témata žáky motivovat k práci i v jiných předmětech.

Podívejme se například na válku s Lučany, což byla odpověď „j“. 30 žáků projevilo o toto téma zájem, naopak učitelé považují Lučany za téma pro žáky nezajímavé.

4.7 Doplnující otázky pro žáky a učitele

Po zadání dotazníků žákům se nabízí ještě jedna otázka, která přímo souvisí s otázkou kvality učebnic, a to ve kterých předmětech získali žáci povědomí o Kosmově kronice. Požádal jsem proto svoji vedoucí praxe, zda by se se žáky nepobavila na toto téma. Odpovědi byly celkem překvapivé. Žáci mají základní povědomí o Kosmově kronice pouze z předmětů český jazyk a dějepis. Občanská výchova se tématům z kroniky nijak nevěnuje.

Stejnou otázku jsem položil i učitelům, kteří žáky učí a kteří vyplňovali dotazníky. Odpovědi se téměř shodovaly s odpověďmi žáků. Podle učitelů je nejdůležitější Kosmovu kroniku probrat v předmětech, které jasně souvisí s daným tématem. Zazněl i další argument: časové hledisko. Lze totiž říci, že učitelé by rádi věnovali čas výuce hlubších myšlenek, ovšem jsou limitováni množstvím látky, které musí za určité období probrat. Pokusím se nastínit několik možností, jak lze dosažené poznatky využít ke zkvalitnění výuky.

4.8 Nástin použití Kosmovy kroniky v ostatních předmětech

Využití Kosmovy kroniky je dnes úzce omezeno na předměty, které se přímo těchto předmětů dotýkají. Je jasné, že předměty, ve kterých se kronika probírá, jsou český jazyk a literatura, dále historie a v poslední řadě občanská výchova (výchova k občanství). Při pohledu na tento výčet je zjevné, že dílo takového významu by si zasloužilo být alespoň zmiňováno i v jiných předmětech. Například by bylo jistě možno, aby aprobovaný učitel českého jazyka a literatury, dostane-li suplovací hodinu např. zeměpisu, využil tuto hodinu např. k výkladu některých pasáží z Kosmova díla, ve kterých si lze všimnout zeměpisných údajů apod.

Znovu bych rád upozornil na výše uvedenou skutečnost, že žáky by oproti očekávání jejich učitelů některá témata zajímala, ovšem v hodinách českého jazyka a literatury je nelze stihnout odučit. Alespoň některé prvky z těchto témat by však bylo možno využít i v jiných předmětech. Učitel díky Rámcovým vzdělávacím programům má svobodu ve výběru témat svých hodin a není limitován osnovami, a proto se domnívám, že je možné některá témata částečně omezit a jiným poskytnout více prostoru. Při své praxi, kterou jsem konal na jedné z klatovských škol, jsem využil příležitost navštívit mnoho náslechové hodiny i mimo svůj obor, a to právě z toho důvodu, abych mohl s učiteli na toto téma hovořit. Někteří učitelé byli velmi vstřícní a byli ochotni se mnou diskutovat a zároveň mi vyplnit dotazník, který je součástí této práce. Ovšem našli se i takoví, kteří nebyli ochotni si se mnou promluvit. Před náslechy jsem si prostudoval Školní vzdělávací program těchto předmětů a s učiteli jsem byl domluven, jaká témata budou s žáky

probírána. To mi sloužilo jako doprovodný materiál k mému dotazníku. Po takto absolvované hodině jsem s učitelem diskutoval o tom, jak vyučuje tento předmět, a zároveň jsem se snažil ptát, zda by bylo možno zapojit Kosomovu kroniku do hodin těchto konkrétních vyučujících. Zajímavé je, že mnoho učitelů zpočátku bylo toho názoru, že zde není přímá spojitost, ovšem po krátké diskuzi jsme dospěli k tomu, že za jistých podmínek by bylo možné toto téma zařadit. Nemuselo by nutně plnit celou hodinu, ale mohlo by užitečně posloužit např. jako “oslí můstek” k některým jiným tématům.

Nyní se pokusím uvést příklady aplikace poznatků o Kosmově kronice do některých hodin. První hodinou, v níž by to podle mého mínění bylo možné, je zeměpis. Popis krajiny v Kosmově kronice je v některých místech tak přesný, že podle něj lze dohledat některá místa i dnes. Další zajímavostí je například líčení Libuše a Přemysla. Žáci nebudou udivěni tím, že tento příběh se udál jinak, než je popsán v kronice, nebo spíše, že některé události nejsou popsány tak, jak se nejspíše staly. Může to dokonce být motivačním prvkem, protože žáky samozřejmě zajímají více spekulace než diktování přesných dat. Proto můžeme předpokládat, že informace podané tímto způsobem si žáci více zapamatují. Např.: Žáky můžeme upozornit, že pokud Libuše za Přemyslem jezdila, musela pokaždé urazit dost velkou vzdálenost. I dnes by takovou vzdálenost náročně překonat. Navíc Libuše by pravděpodobně jezdila v noci, aby nebyla viděna. A musela by jezdit na koni, protože rychlejší dopravní prostředek v té době neexistoval. Vzhledem k velké vzdálenosti, kterou by musela překonat v limitovaném čase, by musela svého koně nejspíše zchvátit... Na žácích by pak např. mohlo být zvažít, jaká vzdálenost je skutečně mezi danými body na mapě a případně, zda Libuše mohla za Přemyslem jezdit i ve dnech, kdy je kratší noc. Žáci by si tímto osvěžili znalosti z několika oborů: kromě literatury, historie a zeměpisu např. i z fyziky (výpočet rychlosti, kterou vyvinul kůň). Můžeme předpokládat, že takto pojatá hodina žáky vytrhne z denního stereotypu a důsledkem by mohlo být zapamatování si základních dat ze zeměpisu, a to velice nenásilnou formou.

5. Závěrečné shrnutí výzkumu

Přestože můj vzorek žáků a učitelů je malý s ohledem na počty republikové, myslím, že i tak lze z výsledků průzkumu vyvodit několik zajímavých poznatků. Mním tím poznatky důležité nejen pro žáky, kteří se při mnohých tématech pro učitele zajímavých nudí, ale i pro učitele. Ti mohou díky tomu, že žáky lépe poznají, vyučovanou látku podávat s důrazy, které odpovídají zájmu žáků – i když je jasné, že nikdy nelze zaujmout všechny stejnou měrou.

Na počátku výzkumu jsem přesně nevěděl, co očekávat. Proto jsem nemálo času věnoval pročetí několika studií, o které jsem se mohl opřít. Předpokládal jsem značnou diferenciaci mezi žáky, nikoliv ale to, že některý žák je hloupější či chytřejší než jiný – tento mýtus se mi rozplynul již při první zkušenosti stání za katedrou. Předpokládal jsem, že žáci nebudou znát století, kdy Kosmova kronika vznikla – a to proto, že při praxi mi bylo řečeno, že základní škola má žáky pouze seznámit s díly a nikoliv je zároveň informovat o autorovi či o okolnostech vzniku jednotlivých děl. Žáci mne však překvapili – evidentně znali rok 1125, kdy kronikář Kosmas zemřel a kterým i končí jeho kronika, jen již nedokázali tento rok zařadit do správného století. Nejspíše proto byla velice hojná odpověď jedenácté století namísto dvanáctého. Na druhou stranu musím žáky hájit, neboť přiznejme si, i ne jeden dospělý se občas splete a odvodí si údaj o století podle číslovky, jíž začíná daný rok. Dále se stalo, že v několika dotaznících se jako odpověď na dotaz na rok vzniku Kosmovy kroniky objevily zakroužkované odpovědi dvě. Je pravdou, že při zadávání dotazníku žákům jsem počet odpovědí na každou jednotlivou otázku nevymezil pouze na jednu možnou. Zakroužkování dvou odpovědí – jedenácté i dvanácté století – ovšem bezpochyby znamená, že alespoň někteří více přemýšleli nad tím, že kronika byla dopsána až v roce 1125, ale práce na ní musela započít již dříve. Nicméně je také možné, že žáci prostě nevěděli, jak se rok správně zařazuje do století, a tak zakroužkovali obě odpovědi. Můj pedagogický optimismus mi ale velí věřit první možnosti. U druhé otázky jsem předpokládal, že bude zodpovězena správně, jelikož podle učitelů dějepisu a českého jazyka žáci s textem pracovali a měli i možnost spatřit Kosmovu kroniku psanou v originálním jazyce. Nezmátl je ani můj pokus, kdy jsem přidal možnosti vybrat moderní

jazyky, ani to, že úryvky četli v českém překladu. Nutno říci, že nejvíce mě překvapila odpověď, že *správná odpověď v dotazníku není uvedena*. Musím se přiznat, že v tomto okamžiku jsem byl zděšen – a paradoxně zároveň i nadšen: uvědomil jsem si, že vždy můžeme mnoho předpokládat, ale nikdy ne vše. Žáků jsem se tedy zeptal, jaká je podle jejich mínění *správná odpověď*. Řekli, že jakási „starolatinština“. Což lze vysvětlit tím, že žáci nevěděli, že latina již ve dvanáctém století existovala ve stejné podobě jako dnes.

Třetí otázka v dotazníku, ta pro můj výzkum nejdůležitější, přinesla nejvíce poznatků podstatných nejen pro mě, ale i pro učitele samotné. Nejčastější dvě odpovědi na ni ukázaly, že dívky i chlapci jsou schopni se dohodnout na jednom či dvou tématech. Zajímavostí určitě je, že téma *dívčí války* je přijatelné pro obě dvě pohlaví, i když na základě studií, které jsem použil jako opěrné body před začátkem výzkumu, bychom předpokládali opak. Ukázalo se, že žáci se částečně posouvají ve svých preferencích, a to je potřeba reflektovat i při hodinách. Pro chlapce je téma *dívčí války* přijatelné z několika pohledů. Jednak – jde o téma války, které je jim blízké. Myslím, že je i fascinuje pohled na dívky jako bojovnice. Naopak pro dívky je toto téma akceptovatelné nejspíše pro popis vzedmuté „feministické vlny“ – na tu dívky reagují výrazně pozitivně a ta dokáže přehlušit i fakt, že se jedná o válku. Nepopulární naopak zůstala témata, u kterých jsem to nepředpokládal. Žáky např. nejméně zajímaly popisy rozmarů počasí a autentické popisy krajiny, které Kosmas mistrně ovládal a podle nichž lze některá místa dohledat dodnes. Tento fakt se však nesetkal s žádnou kladnou reakcí.

U učitelů jsem se nedočkal tak překvapivých výsledků jako u žáků, nelze však říci, že by jejich výpovědi byly méně hodnotné. Nutno říci, že mnoho učitelů můj dotazník vyplnit nechtělo. Důvody uvedli různé – od důvodu časových až po tvrzení, že nechtějí „popularitu“. Odpověď na první otázky učitele rozdělila na dvě naprosto stejné skupiny. Ukazuje to na skutečnost, že učitelé nevěří ve schopnosti či znalosti svých žáků. Setkal jsem se i s reakcí, že takto vtipnou otázku dlouho neslyšeli. Pokud se zaměříme na druhou otázku, zde více než v případě otázky první převládala negativní odpověď. Je to velice podivné: učitelé s žáky o Kosmově kronice hovoří, pracují s jejím textem – a poté nevěří, že by si žáci informace o kronice mohli zapamatovat. Nutno říci, že zde se učitelé značně mýlí. Zaměříme-li se na třetí a poslední otázku dotazníku, učitelé si myslí, že pro žáky by

mohlo být nejzajímavější téma pověsti o Přemyslu Oráči a o smrti sv. Václava. Naopak jako pro žáky neatraktivní vidí téma války s Lučany, popis volby biskupa, autentické popisy krajiny a líčení volby knížete. Celkově shrnuto lze říci, že učitelé nemají o vědomostech žáků vysoké mínění.

Zajímavé výsledky nám přineslo porovnání výsledků dotazníků mezi učiteli a žáky. Vyplývá z něho, že učitelé nemají zcela objektivní představu, která témata z předepsané učební látky o Kosmově kronice by mohla žáky skutečně zaujmout. Na základě výsledků našeho zkoumání se můžeme domnívat, že žáci, které probíraná látka nebaví, by díky správné volbě atraktivnějšího tématu učitelem mohli změnit svůj celkový postoj na vstřícný. Žák by byl nadšen, učil by se nevědomky, ale o to účinněji, a jeho vědomosti by byly stálejší. Můžeme říci, že učitelé přistupují k žákům s pesimismem. Zároveň ale nutno dodat, že se jim nelze divit. Učitelské povolání je nesnadné – zvláště v dnešní době, kdy učitelova autorita je velice oslabena. Jeho práce je společností nedocenená. Často musí mít dvě zaměstnání, ale nezřídka musí čelit slovním útokům, které jsem i sám zažil, že vlastně nic moc nedělá a že jeho práci zvládne kde kdo. Lidé, kteří jsou tohoto názoru, si ale tuto práci nikdy nevyzkoušejí... Většina žáků si až po letech uvědomí, že učitelé to s nimi mysleli dobře a pozdě litují toho, že hodiny trávili jinak, než aby se soustředili na výklad. Toto všechno má za následek, že učitelé dnes upadají do letargie, kdy jen odučí to, co je požadováno, a vlastní aktivita a tvořivost je utlumena na minimum. Víím, že touto svojí prací nemohu změnit tento fakt – všichni si musíme uvědomit, že chyba je na obou dvou stranách – jak na straně učitelů, tak na straně žáků. Aby došlo k pozitivním změnám, musely by se rovněž díít na obou stranách. Učitelé by museli odložit své skeptické postoje vůči žákům a žáci, kteří dávají učitelům najevo, jak moc je daná látka nebaví, by se museli rozhodnout být vstřícnější. Obě strany by se rozhodně měly snažit spolu více komunikovat. Je jasné, že některá látka je zajímavější a jiná méně a že některý učitel umí zaujmout více než jiný. V našem případě je ale úspěchem, že obě strany se na některých tématech shodly a někteří učitelé byli po diskuzi ochotní některé poznatky z Kosmovy kroniky do výuky nově zařadit. Chci věřit, že tato práce bude přínosem jak pro žáky, tak pro učitele.

6. Závěr

Činnost na diplomové práci jsem zahájil v březnu roku 2012. Měl-li bych brát v potaz kompletní souhrn aktivit s mojí závěrečnou prací souvisejících, příprav na ni jsem se zhostil již daleko dříve. Problematika týkající se Kosmovy kroniky a způsob jejího zařazení do výuky mne totiž velice oslovovaly již od počátku studia. Domnívám se, že podnětem pro zvolení si konkrétního tématu diplomové práce by měl být dlouhodobý zájem o obor, svůj výběr tématu tedy považuji za adekvátní.

Na počátku bylo mým cílem získat nové poznatky a prohloubit si vědomosti z oblasti historie, především o Kosmovi, jeho kronice a době, ve které vznikala. K novým poznatkům jsem dospěl prostřednictvím četby pramenů a odborných prací. Velice přínosné pro mou práci i pro mne osobně byly rozhovory s panem Mgr. Jiřím Novotným, který moji práci koordinoval, ale i vstřícný přístup všech pracovníků katedry historie a českého jazyka a literatury. Touto cestou bych chtěl také poděkovat Mgr. Věře Drahorádové, která byla mojí vedoucí při praxi a která mě velice vlídně přijala a pomohla v mých pedagogických začátcích. Bez její pomoci bych jen obtížně mohl získat data pro praktickou část mé práce a byla pro mne také komentátorem situací, která nastaly během mého výzkumu.

V časovém období od března 2012 do října 2012 jsem prostudoval odbornou literaturu týkající se Kosmy a jeho kroniky, která mi byla doporučena mým vedoucím bakalářské práce, panem Mgr. Jiřím Novotným.

Následně – od října 2012 do ledna 2013 – jsem se věnoval praktické části práce. Využil jsem své praxe ve školách a pokusil jsem se pomocí dotazníků a rozhovorů vytvořit jakousi výzkumnou sondu s cílem zjistit, zda žáci mají základní povědomí o sledovaném díle, popřípadě které konkrétní téma zpracované v Kosmově kronice je zajímavé. Dále jsem se zaměřoval na zjištění, zda učitelé věří ve schopnosti a znalosti svých žáků a mají představu o tom, co by žáky mohlo zajímat, a zda se pokouší téma Kosmovy kroniky zapojovat do mezipředmětových vztahů.

V práci jsem sepsal celý proces výzkumu a učinění závěrů, ke kterým jsem došel při vyhodnocování dotazníků a rozhovů s učiteli a žáky. Její součástí je několik příloh týkajících se mého výzkumu, na jejichž obsah se v textu práce odvolávám. Jsou zde

připojeny jako v pořadí poslední součást textu.

7. Résumé

My thesis is Chronicle of Kosmas at primary school.

The thesis is divided in two parts, theoretical and practical. The theoretical part resumes basic information about Kosmas and his chronicle, about the time when it evolved and the reason why it was written. In the practical part, tried during my practice, using questionnaires and interviews to create a probe, whether pupils have a basic knowledge about this writing and what would interest them, whether their teachers trust the pupils skills, have a notion what would interest them and try to connect the topic of chronicle to cross-curricular relations.

My aim was to gather and deepen knowledge of history, particularly of Kosmas and his chronicle. I reached new information by reading sources and scholarly papers. The research, which showed me how different can theory and practice be, was very beneficial.

A very important base were information gathered by consulting Mgr. Novotný and interviewing Mgr. Věra Drahorádová, who was my guide in the world of practice.

8. Seznam použité literatury :

BLÁHOVÁ, MARIE. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Praha: Paseka, 1999.

ČORNEJ, PETR. *Panovníci českých zemí*. Havlíčkův Brod: Fragment, 1998.

JANOUSHKOVÁ, D.; ONDÁŠKOVÁ, M.; ČEČILOVÁ A. *Občanská výchova 6 s blokem rodinná výchova*. Plzeň: Fraus 2003.

JANOUSHKOVÁ, D.; ONDÁŠKOVÁ, M.; ČEČILOVÁ A. *Občanská výchova 6 s blokem rodinná výchova: Příručka pro učitele*. Plzeň: Fraus 2003.

KARPATSKÝ, DUŠAN. *Labyrint literatury*. Praha: Albatros, 2008.

Kolektiv autorů. *Kronika českých zemí od pravěku po současnost*. Praha: Fortuna Libri, 2012.

Kolektiv autorů. *Dějepis 7: Učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus 2009.

KORCOVÁ, VÁCLAVA. *Dějepis 7: Příručka učitele pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2009.

KOSMAS. *Kosmova kronika česká*. Praha: Svoboda, 1972.

LEDERBUCHOVÁ, LADISLAVA. *Čítanka 7 učebnice pro sedmý ročník ZŠ*. Plzeň: Fraus, 2004.

LEDERBUCHOVÁ, LADISLAVA. *Čítanka 7: pro základní školy a víceletá gymnázia: příručka učitele*. Plzeň : Fraus, 2004.

LEDERBUCHOVÁ, LADISLAVA. *Literatura ve škole: četba žáka a didaktická interpretace uměleckého textu v literární výchově na 2. stupni základní školy a v odpovídajících ročnících víceletého gymnázia*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2010.

LIŠKA, VLADIMÍR. *Vládci českých zemí: rozluštěná tajemství*. Praha: XYZ, 2009.

LUHAN, LUKÁŠ. *Kamenný stolec: mozaika o Kosmovi a jeho kronice*. Praha: Albatros, 1985.

MIŇHOVÁ, JANA. *Vývojová psychologie*. Plzeň : Západočeská univerzita, 2012.

MOCNÁ, DAGMAR; PETERKA, JOSEF a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Litomyšl: Paseka, 2004.

PECHAR, JIŘÍ. *Literatura v průsečíku otázek*. Praha: Cherm, 2012.

TŘEŠTÍK, DUŠAN. *Kosmas*. Praha: Svobodné slovo, 1966.

TŘEŠTÍK, DUŠAN. *Kosmas: studie s výběrem z Kosmovy kroniky*. Praha: Melantrich, 1972.

TŘEŠTÍK, DUŠAN. *Kosmova kronika: studie k počátkům českého dějepisectví a politického myšlení*. Praha: Academia, 1968.

TŘEŠTÍK, DUŠAN. *Králové a knížata zemí Koruny české*. Praha: Rybka Publishers, 2001.

TŘEŠTÍK, DUŠAN. *Počátky Přemyslovců*. Praha: Academia: 1981.

VANČURA, VLADISLAV. *Kosmas: Z Obrazů z dějin národa českého*. Praha: SNKLU, 1962.

WOLFGANG, ISER. *Teorie literatury: aktuální perspektiva*. Brno: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2004.

ŽEMLIČKA, JOSEF. *Čechy v době knížecí: (1034-1198)*. Praha: Lidové noviny, 1997.

Přílohy

Příloha 1: Dotazník pro žáky

dívka x chlapec

Kosmova kronika

Ahoj, chtěl bych tě poprosit, abys mi vyplnil tento krátký dotazník, který je anonymní a jehož výsledek bude použit jen jako materiál pro moji diplomovou práci.

- 1) Ve kterém století vznikla Kosmova kronika?
- a) 11. století b) 12. století c) 13. století d) 14. století
- 2) V jakém jazyce je Kosmova kronika napsána?
- a) česky b) staročesky c) latinsky d) německy e) anglicky
- 3) Které téma by tě z Kosmovy kroniky zaujalo?
- a) příchod Čechů do zaslíbené země b) popis země zaslíbené při jejich příchodu
- c) dívčí válka d) pověst o Přemyslu Oráči
- e) smrt sv. Václava f) vyvraždění Vršovců
- g) popis ideálního panovníka h) volba knížete

- i) jak kníže trestal neposlušnost svých poddaných j) válka s Lučany
- k) rozmary počasí l) volba biskupa
- m) autentické popisy krajiny n) údaje, které Kosmas o sobě v kronice zanechal
- o) paralelní úryvek textu v latině a v českém překladu

Příloha 2: Dotazník pro učitele

Kosmova kronika

Dobrý den, chtěl bych Vás požádat o vyplnění tohoto anonymního dotazníku, jehož výsledek bude použit pouze pro účely mé diplomové práce.

1. Myslíte si, že žáci budou vědět století, kdy vznikla Kosmova kronika?

- a) ano b) ne

2. Myslíte si, že žáci budou vědět, v jakém jazyce je kronika napsána?

- a) ano b) ne

3. Které téma z Kosmovy kroniky by mohlo žáky zaujmout? (max. 3 možnosti)

- a) příchod Čechů do zaslíbené země b) popis země zaslíbené při jejich příchodu
- c) dívčí válka d) pověst o Přemyslu Oráči
- e) smrt sv. Václava f) vyvraždění Vršovců
- g) popis ideálního panovníka h) volba knížete
- i) jak kníže trestal neposlušnost svých poddaných j) válka s Lučany
- k) rozmary počasí l) volba biskupa
- m) autentické popisy krajiny n) údaje, které Kosmas o sobě v kronice zanechal
- o) paralelní úryvek textu v latině a v českém překladu

Příloha 3 – Ukázka z čítanky pro žáky

MŮJ DOMOV

Z Kosmovy Kroniky české

Roku od narození Páně 929

Dne 28. září svatý Václav, kníže český, byv lští bratrovou na hradě Boleslavi umučen, ve věčný nebeský dvůr on šťastným osudem vešel.

O tom totiž, kterak Boleslav, nehodný slouti rodným bratem muže svatého, zákeřně pozval na hostinu svého bratra, ač se spíše chystal ho zavraždit, aby se mohl ujmout vlády v zemi, nebo o tom, kterak před tvářmi lidí, ale ne před Bohem, skrýval vinu bratrovraždy, jest tuším sdostatek pověděno v Oslavě umučení téhož svatého muže. Po jeho šťastném skončení života Boleslav, druhý Kain, došel pak, žel, knížectví zle nabytého.

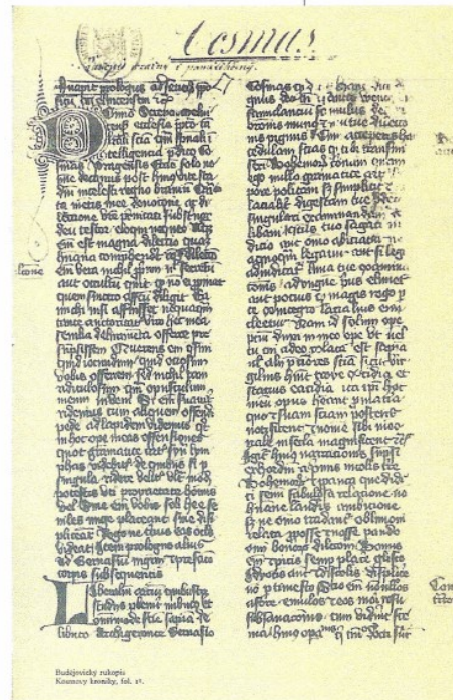
Za té hostiny, jak jsme svrchu pověděli, bratrovraždou kleté, narodí se knížeti Boleslavovi z výborné manželky výtečné dítě, jemuž oné události bylo dáno jméno Strachkvas, kteréžto jméno znamená strašlivé hody. Neboť který kvas může býti strašnější než ten, při němž se páše bratrovražda? Kníže Boleslav tedy, jsa si vědom spáchaného zločinu a boje se pekelných trestů, neustále přemýšlel v bystrém duchu, jak jen by mohl Boha za tu svou vinu usmířiti, i učinil slib Hospodinu, řka: „Jestliže tento můj syn zůstane naživu, z celého srdce svého jej Bohu zaslibuji, aby byl duchovním a sloužil Kristu po všechny dny svého života za můj hřích a za lid této země.“

Z latiny přeložili K. Hrdina a M. Bláhová

Kain – biblický bratrovrah, zabil Ábela

Ilustrace z Gumpoldovy legendy: Zavraždění sv. Václava

Ukázka rukopisu Kosmovy Kroniky české

Příloha 4 – Ukázka z Příručky pro učitele k Čítance pro žáky

NÁVRHY DIDAKTICKÉ INTERPRETACE TEXTŮ

IG Srovnejte chorál jako středověkou hymnu s hymnou současnou. Chorál vyjadřuje touhu národa být národem božím, duchovně čistým a vstoupit do věčného života v nebi; Tylova a Škroupova píseň líčí pozemský domov národa jako ideální krajinu, jako ráj pozemský, v dalších strofách pak národ sám jako ten nejlepší – *mezi Čechy domov můj*.

A Která hymna se vám víc líbí – středověký chorál, nebo Kde domov můj? Zdůvodněte.

První staroslověnská legenda o sv. Václavu, s. 18

C Idealizovaná postava sv. Václava, legenda, postřížiny, normy raněstředověkého života, biblické kořeny mravního ideálu, literární styl historický (slovosled), nepřímá charakteristika postavy, tendence textu

I Co vám připomíná začátek vyprávění – *Byl jeden kníže...* Pohádku, s rozdílem, že děj je lokalizován – v *Čechách*.

A Knížecí syn dospěl (postřížiny jako křesťanský iniciační obřad), ujal se vlády. Kdyby šlo o pohádku, jak by asi děj probíhal? Princ by před nástupem na trůn musel osvědčit svou mravní způsobilost – musel by se vydat na cestu, překonávat překážky, najít si nevěstu...

I Autor legendy také píše o Václavově přípravě na panování, není to však dobrodružná cesta. Jak byl Václav jako starší z bratrů připravován na vládu? Pod dohledem báby Ludmily studoval staroslověnské písemnictví té doby – křesťanské spisy Konstantina a Metoděje a jejich žáků – i knihy latinské, byl vzdělaným panovníkem, uměl číst a psát, znal Bibli, a to tehdy nebyla věc běžná ani v knížecích rodinách.

I Václav je zobrazen jako ideální křesťanský panovník, jako kladný literární hrdina, jeho charakterové vlastnosti jsou ceněny velmi vysoko, neboť v dalším textu legendy se přirovnává k hodnotě nejvyšší – k samotnému Ježíši Kristu (*I zpychli mužové čeští, rozumějme šlechtici Václavova dvora, a ďábel vnukl jim do srdce..., aby povstali proti svému pánu Václavovi jako Židé proti Kristu..., ...ti zlí psi pozvali Boleslava a konali s ním ďábelskou poradu o jeho bratru Václavovi, jako kdysi Židé o našem Pánu Ježíši Kristu*). V čítankovém úryvku najdete a přečtěte, jak autor literárního hrdinu sv. Václava charakterizuje. Poslední odstavec, nepřímá charakteristika. Upozorňuje se na nějaký jeho nešvar, špatnou vlastnost? Z historie je znám jeho „vazalský“ poměr k německému císaři, jeho obava (neschopnost?) se západnímu sousedu vojensky postavit a ubránit politickou suverenitu českého knížectví. Autor legendy, která je datována dnem Václavovy mučednické smrti, svého panovníka vidí jako křesťanský ideál nenásilí a všeobjímající lásky. **Legenda** (tato, i jako žánr náboženské literatury) je oslavou křesťanských ctností svěťce za jeho života i ve smrti, jeho osobnost je idealizována, obraz hrdiny měl být vzorem pro věřící, ideálem hodným následování (estetickoideová tendence textu).

A Jaký by měl být ideální muž nebo žena v čele současného státu (ve funkci prezidenta, premiéra)? Vzdělání, mj. v sociálních a humanitních vědách, mravní, čestní, sociálně citliví, dobrosrdeční, ale spravedlivě trestající, charitativně činní... Je jejich portrét (v obecných požadavcích) hodně odlišný od idealizovaného portrétu sv. Václava? V naší kultuře křesťanské ideály a mravní zásady Desatera Starého zákona tvoří základ i současné mravnosti, v rozlišování dobrého a zlého.

Z Kosmovy Kroniky české, s. 19

C Kronika, Kosmas, *Chronica Boemorum*, její literární styl historický – biblismy (*Kain*), antikizující prvky – časoměrné verše (hexametry, zde *ve věčný nebeský dvůr on šťastným osudem vešel*), přímá řeč, ale snaha o objektivní postoj (ne však vždy: tendenčnost Kosmovy kroniky ve smyslu stranění latinské bohoslužbě – neuvádí nic o slovanské bohoslužbě v Sázavském klášteře)

I Co vás zaujalo ve vyprávění o Václavově smrti? O Václavově smrti mluví jako o umučení, ale jak samotnou vraždu hodnotí? Dvakrát mluví o Václavově *šťastném osudu* – poprvé v hexametru: *ve věčný nebeský dvůr on šťastným osudem vešel*, podruhé v následujícím odstavci: *po jeho (Václavově) šťastném skončení života...* Jak tomu rozumíte? Křesťanská víra v posmrtný život, teze o světském utrpení, které je vyváženo blahem duše v nebi, kam se vstupuje smrtí těla; vypravěč proto hodnotí mučednickou smrt jako šťastný vstup Václavovy duše do života posmrtného.

I První staroslověnská legenda o vrahu Boleslavovi a jeho družině mluví hanlivě jako o *psech a Židech* (to byla tehdy v souvislosti s evangelijními příběhy o životě a smrti Kristově ta nejhorší nadávka – Krista ukřižovali Židé). Je i zde Boleslav představen jako opovrženihodný vrah? Stojí vypravěč na straně vraha Boleslava, anebo

NÁVRHY DIDAKTICKÉ INTERPRETACE TEXTŮ

sv. Václava? Vražda a její motivace jsou konstatovány, ale bez expresivity nadávek, autor se snaží o objektivní pohled kronikáře. S uspokojením církevního hodnostáře vypráví o kajicném záměru a činu Boleslava, který rozhodl, že své pokání vykoná tím, že se jeho syn Strachkvas stane knězem.

- I** Jaký závěr vyplývá z významů tohoto obrazu kroniky o vztahu Boleslava a jeho syna? Vztah dvojí: Panovník – poddaný, otec – syn; v obojím vztahu měl tehdy kníže absolutní moc, rozhodoval beztrestně o životě a smrti svých poddaných, včetně manželky a dětí, ale i jako otec měl podle tehdejších mravních i zákonných norem právo rozhodovat o budoucím životě svých dětí, děti musely být bezmezně poslušné.
- I** Může někdo své provinění odčinít pokáním zprostředkovaně, zástupně? Synovo kněžství mělo být odčiněním hříchu otce. Souhlasíte s takovým řešením? Ne, ale... Odlišná historická situace – v Boleslavově době se obecně nemohlo pociťovat kněžství jako obět, nebo dokonce snad trest. Šlo tehdy o výsostné společenské postavení, náboženské vzdělání mohli dosahovat jen šlechtici nejvyšších dvorských kruhů, vzdělání tehdy bylo spjata právě s kněžstvím nebo mništvím. Světští panovníci té doby byli většinou negramotní, ke svému postavení potřebovali praktické znalosti a dovednosti rytířské, byli to válečníci. Tímto gestem dal Boleslav jako křesťanský panovník příklad podpory církve – v době, kdy křesťanství v Čechách teprve zdomácněovalo a nebylo masově přijímáno, prostí lidé v první polovině 10. století byli ještě pohany (běžné bylo mnohoženství), byl knížecí syn křesťan a kněz. Proto dané gesto a danou událost hodnotí kronikář Kosmas kladně.
- A** Dramatizace situace jako řešení problémového úkolu: Kdybyste se jako synové či dcery ocitli v podobné situaci dnes (otec by jednoznačně rozhodl o vašem budoucím životě), jak byste ji řešili? Vzpoura proti příkazu otce, kompromisní řešení, vyhovění otci, taktizování za pomoci matky...? Jak byste se zachovali jako otcové nebo matky? Rozdělní rolí ve dvojicích, předvedení.

Z Kroniky tak řečeného Dalimila, s. 20

- C** Autor a kronika v dobových souvislostech, beletrizovaná kronika, konkrétní a názorný styl s mnoha detaily, s barvitě líčenými situacemi, přímá řeč, vyprávění veršem, slabičný verš, veršový přesah (důvod zachování rytmu důležitější než sémantický), básnická licence, autorská stylizace, ideově-estetická tendence textu
- IG** Srovnání charakteristiky Václava z První staroslověnské legendy a z Dalimila – první strofa úryvku. V legendě jen strohý výčet jeho dobročinných činností × Dalimil je rozvádí do konkrétních situací, uvádí nové informace (v básnické licenci): Václav se dával mrskat a otíral svému panoši škorně – parafráze biblické situace mytí nohou jako výrazu největší pokory.
- I** Srovnání situace vraždy v Kosmově Kronice a v Dalimilovi, **básnická licence**, autorsky specifická – v První staroslověnské legendě o sv. Václavu (mimo čítankový úryvek) se říká, že byl řat do ruky. Najděte v textu, o jakém zranění píše Dalimil. Boleslav uťal Václavovi ucho. Tedy: Václav byl nějak zraněn. Opravdu, anebo ten obraz Václavova (jakéhokoliv) zranění je potřebný, aby zvýšil dějové napětí a vyprávění bylo zajímavější?
- I** Kronika obsahuje řadu věcných informací z historie českého státu (Václav jako slabší strana v jednání s německým císařem Svaté říše římské, daně, resp. výkupné za mír, ostatky sv. Víta, založení kostela na Pražském hradě), ale jsou představeny v básnické licenci. Zamyslete se nad významy druhé strofy. Mystický obraz božského znamení, dezinformace o daních. Proč? Autor nechce upozorňovat na problémová místa životopisu českého knížete, pojmá postavu legendisticky, oslavně, představuje ho jako ideálního křesťanského panovníka.
- IG** Idealizace postavy křesťana. Má člověk právo se bránit, je-li ohrožen na životě? Adekvátnost obrany. Ale Václav se nebránil, proč? Obrazy zranění jsou důležité nejen pro kompozici dějové linie kroniky, ale i z důvodu tendenční stylizace Václavovy postavy: Postava Václava je ztělesněním křesťanské lásky a oběti ve jménu lásky – nebrání se, sám se nechce poskrvnit smrtelným hříchem, neobráti zbraň proti bratrovi. Na rozdíl od církve, která v téže době i v následujících stoletích šířila křesťanství vojenskou silou (křížové výpravy, rozpor ideálu víry a církevní praxe). Dále: V první strofě úryvku se dočteme, že *neznal choutky* (roz. sexuální) – i to dotváří idealizovaný obraz křesťanského svatého, který potřebám těla nadřazoval potřeby duše (historikové však předpokládají, že byl Václav ženat). Literarizace historické postavy, autorská stylizace ve jménu tendence textu: Václav je ideální postava křesťana, viz i ilustrace, výklad k ní je zde v kap. Řešení úkolů v oddílech *Hledání souvislostí*.